

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПРАТ «ПВНЗ «ЗАПОРІЗЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»

Факультет фінансово-економічний
Кафедра міжнародних економічних відносин та підприємництва

ДО ЗАХИСТУ ДОПУЩЕНА

Зав. кафедри _____

д.е.н., доцент Д.П. Михайлик

МАГІСТЕРСЬКА ДИПЛОМНА РОБОТА
АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА РІВНІ КРАЇНИ

Виконала

ст. гр. МЕВ-111М _____

Н.О. Гаріна

Керівник

к.е.н., доцент _____

Л.В. Власенко

Запоріжжя

2023

РЕФЕРАТ

Магістерська робота містить 109 сторінок, 13 рисунків, 11 таблиць, 4 додатки, 65 літературних джерел.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічна діяльність України, а саме структура зовнішньоторговельних відносин.

Предметом дослідження є структурні зміни в зовнішньоекономічній діяльності України, впровадження тенденцій, що ефективно працюють в міжнародній економічній діяльності інших країн в умовах Європейської інтеграції країни.

Метою магістерської роботи полягає у розробці рекомендацій з провадження зовнішньоекономічної діяльності України та виявленні шляхів посилення експортного потенціалу України на основі зарубіжного досвіду та в результаті аналізу структури ЗЕД України протягом 2012-2021 років.

В першому теоретичному розділі розкриті теоретико-методичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності держави; розглянуто основні етапи розвитку та становлення зовнішньоекономічної діяльності; визначені методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Другий розділ присвячено дослідженню структури зовнішньоекономічної діяльності України: досліджено тенденції зовнішньої торгівлі України в сучасних умовах; проаналізовано динаміку та структуру зовнішньоекономічної діяльності України за 2012-2021 рр.; оцінено ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави в період трансформації економіки.

В третьому розділі магістерської роботи визначені проблеми на шляху інтеграції України у світове економічне господарство; розроблені шляхи підвищення експортного потенціалу України в сучасних умовах: визначено напрями підвищення ефективності зовнішньої торгівлі.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, МІЖНАРОДНА
ТОРГІВЛЯ, МІЖНАРОДНИЙ РИНОК, СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ, ЕКСПОРТ,
ІМПОРТ, ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1.....	8
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇНИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	8
1.1 Теоретико-методичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності.....	8
1.2 Основні етапи розвитку та становлення ЗЕД.....	16
1.3 Державне регулювання ЗЕД України.....	23
РОЗДІЛ 2.....	33
КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ.....	33
2.1 Аналіз структури експортно-імпортних операцій за 2012-2021 роки.....	33
2.2 Оцінка структури зовнішньої торгівлі послугами у 2012-2021 роки.....	51
РОЗДІЛ 3.....	62
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ.....	62
3.1 Проблеми інтеграції України у світове економічне господарство.....	62
3.2 Перспективи інтеграції України у світове економічне господарство.....	75
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. Станом на сучасність зовнішньоекономічна діяльність – надважлива складова процесу формування структури, динаміки, стійкості національної економіки. Ефективна система зовнішньоекономічних відносин, що дозволяє господарським суб'єктам інтегруватися у світове господарство, - безперечно запорука розвитку кожної держави на сьогодні. Позиція на світовому ринку дозволяє підвищувати репутацію, впливати на важливі світові події, розвивати взаємовигідну економічну та політичну співпрацю з багатьма країнами світу.

Дослідження саме структури зовнішньоекономічної діяльності дозволяє у динаміці виявляти напрямки, що мають потенціал до розвитку, та допомагають у пошуку нових експортних можливостей для країни.

Метою роботи є розробка рекомендацій з провадження зовнішньоекономічної діяльності України та виявлення шляхів посилення експортного потенціалу України на основі зарубіжного досвіду та в результаті аналізу структури ЗЕД України протягом 2012-2021 років.

Виходячи з мети в роботі поставлені наступні завдання:

- розглянути теоретико-методичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності країни;
- дослідити механізми державного регулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні;
- дослідити структуру та структурні зрушення в зовнішньоекономічній діяльності України за останнє десятиріччя;
- розглянути тенденції розвитку та суперечності сучасного міжнародного ринку;
- розробити рекомендації, що сприятимуть вдосконаленню експортної діяльності та розвитку експортного потенціалу підприємства, зниження залежності від імпорту.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічна діяльність України, а саме структура зовнішньоторговельних відносин.

Предметом дослідження є структурні зміни в зовнішньоекономічній діяльності України, впровадження тенденцій, що ефективно працюють в міжнародній економічній діяльності інших країн в умовах Європейської інтеграції країни.

Методологічна база дослідження. При написанні магістерської кваліфікаційної роботи були використані такі методи пізнання, як: методи аналізу та синтезу, порівняння, конкретизації, аналогії, табличний, графічний метод.

Апробація результатів дослідження була проведена на щорічній XXIV науково-практичній студентській конференції ЗІЕІТ 13 грудня 2022 року.

Структура роботи зумовлена метою і задачами дослідження та складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇНИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1.1 Теоретико-методичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності

Високі темпи розвитку світового господарства та велика різноманітність виробництв в країнах світу зумовили зростання ролі зовнішньоекономічної діяльності та необхідність розширення економічного співробітництва, як неодмінної умови еволюції світового господарства на початку нового століття.

Сьогодні, в багатополлярному світі, економічне, техніко-наукове та культурно-людське співробітництво породжує кращий розподіл зусиль, взаємний обмін цінностями та інформацією, що дасть новий імпульс світовій економіці в повному процесі реорганізації та модернізації. На шляху кооперації з мінімальними валютними зусиллями можна отримати машини, техніку, обладнання високого технічного рівня, які неможливо виробити в країні з технічних чи рентабельних міркувань, але без яких не обійтися для відновлення та подальшого розвитку вітчизняних виробництв.

Зовнішньоекономічна діяльність країни – надважлива галузь національної економіки, яка має значний вплив на економічний розвиток країни. Сьогодні навряд чи знайдеться галузь, яка б не мала прямих чи опосередкованих зв'язків із зовнішніми ринками. Швидкими темпами зростають прямі зв'язки та спільні підприємства, збільшуються обсяги бартерних операцій. У цих умовах все більшого значення набувають питання ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Економічне співробітництво на міжнародному рівні є одним з основних інструментів вирішення актуальних глобальних проблем людства (продовольства, екологічності продуктів, обмеженості природних ресурсів тощо).

Економічна сутність зовнішньоекономічної діяльності визначається наступним чином:

- це вагомий і впливовий фактор економічного розвитку та процвітання кожної країни;
- це можливість інтегрувати економіку кожної країни у світову економічну систему і, таким чином, у процес міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації, що особливо важливо в умовах посилення тенденцій до глобалізації [24].

Термін «зовнішньоекономічна діяльність» з'явився в Україні з розпочаттям економічної реформи у 1987 році, суть якої передбачала поступове скасування державної монополії на провадження будь-яких економічних операцій, зокрема зовнішньоекономічних, надання підприємствам права безпосереднього виходу на зовнішні ринки, а також заохочення розвитку зовнішньоекономічної діяльності на рівні господарюючих суб'єктів. Після проголошення незалежності України у 1991 році було вжито заходів, спрямованих на значну лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності в країні, розширення прав підприємств і організацій у цій сфері. У цей період були прийняті законодавчі акти, що мають виняткове значення: Закони України «Про єдиний митний тариф» [46], «Про зовнішньоекономічну діяльність» [47], «Про митну справу в Україні» [48], «Про операції з давальницькою сировиною» [49], «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» [50], «Про режим іноземного інвестування» [51] та ін. На підставі основних господарських підходів до ведення зовнішньоекономічної діяльності відокремлені та сформувався два основні поняття — «зовнішньоекономічні зв'язки» (ЗЕЗ) і «зовнішньоекономічна діяльність» (ЗЕД) [24].

Економічне та науково-технічне співробітництво стало об'єктивною необхідністю в різних секторах світової економіки, таких як автомобілебудування, транспортна галузь, в інформаційному та комерційному секторах. Зовнішньоекономічне співробітництво — це форма міжнародного співробітництва держав світу та суб'єктів господарювання на договірних засадах, спільного використання фінансових, матеріальних і технологічних ресурсів усіх партнерів з метою отримання взаємної вигоди.

У науковій економічній літературі під зовнішньоекономічними зв'язками зазвичай розуміють систему зовнішньоекономічних зв'язків між країнами, а зовнішньоекономічну діяльність обмежують рамками суб'єктів господарювання.

Ця точка зору має право існування, оскільки зовнішньоекономічні зв'язки, що встановлюються між країнами, тісніші, міцніші і менш залежні від внутрішніх і зовнішніх факторів, ніж аналогічні зв'язки, що існують між підприємствами.

У дослідженнях також варто враховувати зовнішньоекономічну діяльність, що здійснюється державою, а саме відповідними міністерствами, відомствами та підзвітними їм підприємствами.

Зовнішньоекономічна діяльність усіх країн спрямована на наступне:

- вирівнювання темпів економічного розвитку;
- сумірність виробничих витрат на національному та світовому рівнях;
- реалізація переваг міжнародного поділу праці, що забезпечує підвищення ефективності національних економік.

До функцій зовнішньоекономічної діяльності відносяться:

- міжнародне визначення споживчої вартості продукції, що виробляється відповідно до міжнародного поділу праці;
- організація міжнародного обміну природними ресурсами і результатами праці в їх матеріально-речовій і вартісній формі;
- регулювання міжнародного грошового обігу.

Матеріальну основу зовнішньоекономічної діяльності утворює зовнішньоекономічний комплекс країни, який становить сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, фірм та організацій, що виробляють продукцію для подальшої реалізації на зовнішніх ринках, імпортують продукцію або провадять інші види та форми зовнішньоекономічної діяльності [24].

Зовнішньоекономічна діяльність може набувати різних форм, перерахуємо найважливіші:

- зовнішня торгівля;
- інвестиційне співробітництво;
- виробнича кооперація;
- інші форми (валютні, кредитні та ін. зв'язки).

Зовнішня торгівля є сукупністю економічних відносин щодо обміну товарами, послугами, науково-технічною продукцією на комерційній основі. Зовнішня торгівля може проводитись безпосередньо між суб'єктами чи з використанням послуг посередників.

Аби краще зрозуміти сутність поняття зовнішньоекономічної діяльності, звернемось до перших теорій зовнішньої торгівлі й управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Першою структурованою теорією міжнародної торгівлі можна вважати меркантилізм. Незважаючи на те, що конкретного автора ця теорія не має, вона має чимало підтверджень, які свідчать про її домінування у період з XVI по XVIII ст. включно. Меркантилізм є важливою течією в історії економічної думки, його автори дійсно є основоположниками політичної економії та підходів, що виступають за втручання держави в економіку заради збагачення самої держави.

Розглянемо існуючі засоби збагачення держави. Деякі країни, наприклад Іспанія, маючи копальні в Південній Америці, постачали звідти золото. Їхньою метою було збереження золота. Для інших країн одним із шляхів отримання золота була зовнішня торгівля. Їхня мета полягала в тому, щоб мати сприятливий торговий баланс, тобто вартість експорту мала бути вищою, ніж імпорту. Надлишок торгового балансу означає збагачення нації. У той час існував сильний антагонізм національних інтересів через панування ідеї, що кількість золота у світі фіксована, і коли одна країна заробляє, то інша втрачає. Це ідея гри з нульовою сумою: збагачуючись, ми послаблюємо суперників (в подальшому ця теорія буде поставлена під сумнів А. Смітом).

Тоді як меркантилісти розглядають зовнішню торгівлю як гру з нульовою сумою, класики розглядають вільну торгівлю як гру з позитивною сумою.

Перші спроби моделювання теорій міжнародної торгівлі є роботами двох авторів – А. Сміта та Д. Рікардо.

А. Сміт розробив теорію абсолютної переваги, згідно якої кожна економіка зацікавлена в спеціалізації на видах діяльності, в яких вона має певні переваги перед сусідніми країнами з точки зору продуктивності, і в купівлі ззовні того, що іноземні виробники можуть виготовити за нижчою ціною. Країна, яка спроможна виробляти товар з залученням меншої кількості факторів виробництва, ніж сусідні, має абсолютну перевагу. Заглиблюючись у логіку цієї теорії, можна дійти висновку: якщо країна може придбати все необхідне за кордоном з меншими витратами і без обмежень, то в її інтересах саме придбання необхідних товарів на зовнішніх ринках. Теорія абсолютної переваги заводить у глухий кут, коли доходимо висновку, що для того, щоб мати змогу розраховуватись за придбаний товар, країна має щось виробляти та реалізовувати, хоча це й не має жодної економічної вигоди для неї [42].

Вивести з безвиході класичну теорію вдалося Р. Торренсу у «Нарисах про зовнішню торгівлю зерном» (1815 р.), а також Д. Рікардо в дослідженні «Початок політичної економії й оподаткування» (1817 р.). Згідно теорії відносних або ж порівняльних переваг, до розробки якої зробили величезний внесок обидва вчених, країна, яка не має абсолютного переваги, може у своїх інтересах брати участь у міжнародній торгівлі, якщо спеціалізуватиметься на виробництві, для якого вона має найменші недоліки. Спеціалізація буде враховувати вже не критерій продуктивності праці, а вигідність грошового обміну, беручи до уваги нерівність вартості праці, більш низьку ціну в країнах з низькою продуктивністю.

На підручковому прикладі торгівлі тканиною та вином між Англією і Португалією Д. Рікардо висунув три можливі варіанти ведення міжнародної торгівлі:

- співвідношення рівних витрат на виробництво двох видів товарів між двома країнами – стимули в торгівлі відсутні;

- співвідношення витрат, при якому одна країна має абсолютну перевагу у виробництві одного виду товару – торгівля можлива з огляду на наявність абсолютних переваг;
- співвідношення витрат, при якому кожна країна має порівняльну перевагу у виробництві одного з видів товарів – у такому разі обидві країни зацікавлені в торгівлі через наявність порівняльних переваг [42].

Відмінності в забезпеченості природними ресурсами між країнами та нерівний географічний розподіл цих ресурсів є двома важливими елементами пояснення розвитку міжнародної торгівлі. Класична теорія торгівлі підкреслює, що відмінності у забезпеченості факторами виробництва спонукають країни спеціалізуватися та експортувати певні товари та послуги, щодо яких вони мають порівняльну перевагу. Цей процес дозволяє більш ефективно розподіляти ресурси, що саме по собі сприяє покращенню глобального соціального добробуту – це «вигоди від торгівлі».

Відмінності в забезпеченості ресурсами між країнами є ключовою особливістю класичної теорії міжнародної торгівлі Хекшера-Оліна. Згідно з цією теорією, країна буде експортувати товар, виробництво якого потребує інтенсивного використання фактора, якого в країні відносно багато (і тому дешевого), і імпортуватиме товар, виробництво якого вимагає інтенсивного використання фактора, який є відносно дефіцитним (і тому дорогого). Це включає випадки, коли природний ресурс безпосередньо експортується (після мінімальної переробки) замість того, щоб використовуватися як сировина для виробництва іншого продукту, який потім продається на міжнародному ринку.

Таким чином, наявність нерухомих і дефіцитних природних ресурсів може забезпечити порівняльну перевагу, яка впливає на структуру міжнародної торгівлі. Згідно з цією теорією, Е. Лімер (1984 р.) виявляє, що відносний надлишок нафти призводить до чистого експорту сирої нафти, а велика кількість вугілля та мінералів призводить до чистого експорту сировини. Д.

Трефлер (1995 р.) знаходить подібні результати для торгівлі ресурсомісткими товарами.

Теорію Хекшера-Оліна було модифіковано та розширено шляхом введення інших факторів, крім забезпеченості ресурсами, таких як транспортні витрати, економія від масштабу та державна політика, які також впливають на порівняльну перевагу. Наприклад, відстань від світових ринків може бути вирішальним фактором, коли ресурс, який розглядається, є великогабаритним, наприклад природний газ, і витрати на транспортування високі. Додаткові фактори виробництва, такі як технологія, капітал і кваліфікована робоча сила, також важливі, коли видобуток ресурсів важкий або технічно складний.

Такі змінні, як освіта, інфраструктура та інститути, також впливають на галузеву структуру торгівлі природними ресурсами. Лише тоді, коли наявні ці детермінанти порівняльної переваги, країна, що володіє багатими ресурсами, буде прагнути експортувати їх до країн, відносно багатих на капітал і кваліфіковану робочу силу, та імпортувати в обмін на капіталомісткі товари. У двох словах, забезпеченість природними ресурсами може бути необхідною, але недостатньою умовою для виробництва та експорту ресурсів або ресурсомістких товарів.

Ключова характеристика невідновлюваних природних ресурсів полягає в тому, що вони доступні в обмежених кількостях, а їх поточний видобуток і споживання незворотно впливають на можливості майбутніх поколінь їх видобувати і споживати. Класична модель торгівлі, згадана вище, безпосередньо не стосується проблеми вичерпності ресурсів і міжчасових компромісів, які вона передбачає. Щоб зрозуміти, як торгівля впливає на експлуатацію невідновлюваних природних ресурсів, необхідно вийти за рамки класичної моделі Хекшера-Оліна та прийняти динамічний підхід, який враховує еволюцію доступності ресурсу з часом.

У своїй новаторській роботі з економіки вичерпних ресурсів, Г. Готелінг (1931 р.) розробив модель, яка передбачала еволюцію цін і шлях видобутку з огляду на міжчасові компроміси – або «альтернативну вартість «виснаження».

Хоча Г. Готелінг використовував модель закритої економіки, його результати служать орієнтиром для розуміння того, як торгівля впливає на невідновлювані ресурси у відкритій економіці.

Теорія міжнародної торгівлі дістала подальшого розвитку в роботі американського економіста В. Леонт'єва під назвою «Парадокс Леонт'єва». Парадокс Леонт'єва полягає в спостереженні, що Сполучені Штати, країна з найвищим співвідношенням капіталу на робітника, експортувала наприкінці Другої світової війни продукти, які вимагали більше робочої сили, ніж товари, які вони імпортують. Здавалося, що це суперечить теоремі Хекшера-Оліна-Самуельсона, яка стверджує, що країна повинна спеціалізуватися на виробництві, яке максимально використовує найпоширеніший фактор виробництва на її території (що дає їй порівняльну перевагу над низькими витратами виробництва). Леонт'єв розв'язує парадокс, зважаючи кількість праці в Сполучених Штатах за її продуктивністю (її якістю). Продуктивна сила праці помножується на її кількість, тому Сполучені Штати багатші на кваліфіковану працю, ніж на капітал, і спеціалізуються на виробництві товарів із високою інтенсивністю кваліфікованої праці, які вони експортують.

На початку 30-х років ХХ ст. Дж. М. Кейнс створив свою теорію управління національною економікою, в тому числі зовнішньою торгівлею. Заключна робота Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.) стала своєрідним підґрунтям новітньої економічної думки і практики. У пізніших працях було доведено, що інтернаціоналізація господарського життя і взаємозалежність стали всеохоплюючим процесом, а роль зовнішньоекономічних зв'язків як фактора економічного процвітання істотно зростає. У цей період особливого значення для забезпечення стабільності та економічного зростання набуває координація та узгодження національної зовнішньоекономічної політики на багатосторонній основі [42].

Високих темпів розвитку світова торгівля набуває у другій половині ХХ століття. За 1950-1994 рр. обсяги світової торгівлі зросли в 14 разів. Західні спеціалісти хакактеризують період між 1950 та 1970 рр. як «золоті часи»

розвитку міжнародної торгівлі, коли зростання світового експорту сягнуло щорічного показника у 7%. Потім спостергалось зниження показника у 70-і роки (5%), та ще більше його скорочення у 80-і роки. Помітне зростання світовий експорт продемонстрував наприкінці 80-х років, аж до 8,5% у 1988 р. Після значного спаду на початку 90-х, в середині 90-х років знову спостерігається зростання щорічного приросту світового експорту.

Закономірно, що сучасні погляди на керування міжнародним бізнесом сформувалися під впливом зазначених змін. Їхніми авторами стали не окремі групи економістів-науковців, а менеджери вищої ланки головних транснаціональних корпорацій. Ресурсний підхід стає вирішальним в економічному управлінні. Компанії мають обмежену кількість ресурсів у розпорядженні, тому ї повинні приймати рішення про їх використання на міжнародному ринку або всередині країни. Пересвідчившись, що перспективи на зовнішньому ринку можуть бути кращими, ніж на внутрішньому, компанії переорієнтують свої ресурси в іноземний сектор.

1.2 Основні етапи розвитку та становлення ЗЕД

Зростання відкритості економіки, товарна насиченість внутрішніх ринків, поява потужного недержавного сектору – фактори, що супроводжують розвиток ринкових відносин, неодмінно зумовлюють активізацію зовнішньоекономічних зв'язків між вітчизняними господарюючими суб'єктами та закордонними партнерами.

В еволюції поглядів на зовнішньоекономічну діяльність можна виділити три основні етапи [42]:

1. Класичні описові концепції міжнародної торгівлі (до XIX ст. включно).
2. Регулятивні теорії розвитку зовнішньоекономічної діяльності (середина 70-х років XX ст.).
3. Сучасні концепції системного підходу до управління міжнародним бізнесом (кінець XX ст.).

Менеджмент не відігравав важливої ролі на початковому етапі, оскільки як наукова дисципліна він почав формуватися наприкінці століття – розвиток економічної теорії випередив розвиток теорії менеджменту більш ніж на два століття. Хоча особливої потреби у застосуванні менеджменту для здійснення зовнішньоторговельних операцій на першому етапі не було. Здоровий глузд, усталені традиції, практичний досвід та торгові звичаї були основними інструментами, які забезпечували невеликі обсяги міжнародної торгівлі.

Характерною особливістю другого етапу є інтенсивне втручання держави в міжнародні торговельні операції. Значний вплив на нього справили дві світові війни та поділ світу на дві протилежні соціально-економічні системи. При цьому, кожна з них вдавалася до ефективного використання держави як вагомого інструменту досягнення своїх цілей у сфері міжнародного бізнесу. На цьому етапі роль менеджменту на державному рівні суттєво зросла. Зовнішньоекономічні операції стали об'єктом детального планування. Для гарантування успішності цих процесів в обох системах створюються різноманітні національні та міжнародні інституції. Обидві системи в цей період реалізували низку важливих міжнародних програм і планів. Країни сходу реалізовували плани соціалістичної економічної інтеграції (створення Ради економічної взаємодопомоги та ін.). Країни заходу реалізували план Маршалла в Європі, план Макартура в Японії, створили Європейський Союз та низку інших міжнародних об'єднань.

Характерною рисою третього, сучасного етапу розвитку управління зовнішньоекономічною діяльністю є припинення соціально-політичного протистояння між двома системами у сфері міжнародного бізнесу. В теперішній час стрімко зростає роль корпоративного управління у зовнішньоекономічній діяльності. Багато західних компаній активно здійснюють свою діяльність у постсоціалістичних країнах, у тому числі і в Україні. У той же час, багато українських компаній активно працюють на зовнішніх ринках. Саме корпоративне управління міжнародними компаніями

стає вирішальним фактором розвитку міжнародного бізнесу та розширення зовнішньоекономічної діяльності [42].

У сучасному вигляді зовнішньоекономічна діяльність, як наслідок міжнародного економічного співробітництва, сформувалася у другій половині ХХ ст., як об'єктивна умова в процесі перезавантаження та модернізації світової економіки. Динамізм, який характеризував зовнішньоекономічну діяльність, визначався інтересом, виявленим компаніями та асоціаціями, офіційними міжнародними організаціями або організаціями регіонального, субрегіонального характеру, урядовими колами.

Підхід до цього широко сприйнятого явища досі є предметом глибоких аналізів і дискусій у рамках колоквиумів, наукових, політичних, дипломатичних зустрічей та на рівні найпредставнішого форуму – Організації Об'єднаних Націй. Тривалий час у спеціальній літературі не було досягнуто єдиної думки щодо визначення змісту, сфери, ефективності та перспектив цього процесу. У його визначенні виникли непорозуміння та об'єктивні суперечки, пов'язані з тим, що він відносно недавно з'явився у світовій економіці, і його важко висловити статистичною мовою.

Міжнародне економічне співробітництво – термін, що часто використовується як синонім міжнародних економічних відносин чи економічної співпраці, які є основним напрямом провадження зовнішньоекономічної діяльності.

Першим міжнародним документом, який включив співпрацю до основоположних принципів сучасного міжнародного права, став «Статут Організації Об'єднаних Націй» 1945 року, який закріплює юридичний обов'язок держав співпрацювати одна з одною, що надає цьому принципу нормативний характер, універсального застосування. Принцип міжнародного співробітництва є новим принципом, поява і розвиток якого зумовлені умовами нашої епохи, в якій жодна держава не може жити в повній ізоляції і в якій необхідно, щоб зусилля кожної держави для її багатостороннього розвитку

поєднувалися із зусиллями інших держав в активній співпраці, бо тільки так можна вирішити основні проблеми сучасності.

Після 70-х років поняття співробітництва значно розширило свій зміст. Його можна знайти в численних міжнародних документах, розроблених міжнародними організаціями, компаніями, установами. Як наслідок, у практиці міжнародних організацій експертами ООН поступово окреслилося визначення, спочатку для міжнародної промислової кооперації, як більш складної та поширеної на той час форми. З них практичне визначення Економічної комісії ООН сформулювалося таким чином: промислове співробітництво передбачає відносини та економічну діяльність, що виникають внаслідок:

- поетапних контрактів на кілька років, укладених між партнерами, що належать до різних економічних систем, які виходять за рамки простої купівлі-продажу товарів чи послуг або перетинаються (на рівні виробництва, трансферу технологій, маркетингу);
- контрактів між такими партнерами, які були визначені урядом як контракти про промислове співробітництво в рамках двосторонніх і багатосторонніх угод.

З точки зору міжнародного співробітництва, розробку «Хартії економічних прав і обов'язків держав» оцінюють як найважливіший економічний документ, прийнятий в ООН, що ознаменував освячення та остаточне визнання внеску, який співпраця може принести людству. «Заключний акт наради з безпеки та співробітництва в Європі», підписаний 1 серпня 1975 року в Гельсінкі, став справжньою хартією міжєвропейських відносин і тим самим ознаменував початок процесу побудови та розвитку зовнішньоекономічної діяльності та співробітництва на європейському континенті.

У «Паризькій хартії для нової Європи», прийнятій у 1990 році, наголошується, що «процес співробітництва, заснований на ринковій економіці, є істотним елементом наших відносин і буде інструментом для побудови єдиної та процвітаючої Європи».

Дипломатичний, багатосторонній підхід до процесу європейського економічного співробітництва, як в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі, так і в рамках інших європейських організацій, висвітлює інтернаціоналізацію економічної співпраці як фактор стабільності та безпеки в Європі, а також економічного розвитку. У рамках «Декларації ООН про керівні принципи міжнародного економічного співробітництва» від 1990 року передбачено, що «держави-члени твердо налаштовані сприяти подальшому зростанню світової економіки та забезпечувати перезавантаження економік країн, що розвиваються, щоб гарантувати фундаментальне право будь-якої людини жити вільно від примари голоду, злиднів і невігластва».

У контексті керівних принципів цієї Декларації виділяється низка зобов'язань, які держави повинні взяти на себе для реалізації основних цілей співпраці, а саме:

- підтримка відкритої та надійної системи комерційних відносин;
- підвищення ступеня стабілізації ринку основної продукції та заохочення зусиль щодо диверсифікації виробництва;
- вивчення нових шляхів полегшення доступу країн, що розвиваються, до передових технологічних досягнень;
- надання відповідних фінансових ресурсів міжнародним спеціалізованим установам для підтримки структурних реформ і фінансування програм, спрямованих на пом'якшення несприятливих соціальних наслідків для незахищених груп населення;
- пошук загальних і життєздатних рішень проблем зовнішнього боргу;
- сприяння процесу співробітництва та економічної інтеграції в глобальному масштабі;
- підтримка зусиль країн Східної Європи щодо інтеграції у світову економіку.

Під час VII сесії Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), яка відбулася в Картахені (Колумбія) у 1992 році, було досягнуто консенсусу щодо

комплексу заходів, необхідних для пожвавлення міжнародної торгівлі, сприяння відновленню міжнародної торгівлі, розвитку діалогу щодо міжнародного економічного співробітництва.

Заключний акт сесії підкреслює необхідність співпраці між усіма країнами для вдосконалення систем і структур, на яких базуються міжнародні економічні відносини.

Результатом сьомої зустрічі G-77 на рівні міністрів у листопаді 1991 року в Тегерані стало прийняття «Тегеранських підсумкових документів». Ці документи охоплюють низку питань, які мають особливе значення для країн, що розвиваються.

У розвитку міжнародного економічного співробітництва та міжнародних економічних відносин виділяється наявність трьох стадій:

1. Спочатку ці два поняття розглядалися як політична доктрина. Це стосувалося необхідності відновлення і розширення економічних зв'язків між колишніми колоніями і метрополіями на новій платформі.

Поступово відповідне значення стало узагальненим, але виражало ту саму мету: досягнення тісніших економічних відносин між державами, що належать до різних груп країн, з позицій автономії, рівності та із забезпеченням взаємних переваг, починаючи з виключно політичних критеріїв.

У цьому сенсі міжнародне економічне співробітництво визначається як спосіб міжнародних економічних відносин, що знаменує собою початок реалізації зовнішньоекономічної політики, стратегії, покликаної здійснювати більш тісні, міжнародні відносини, в одній або декількох конкретних сферах, не зачіпаючи незалежності тих, до кого воно відноситься.

Однак етап політичної доктрини міжнародного економічного співробітництва був подоланий.

2. Подолання неузгодженості у міжнародній економіці. На цьому етапі міжнародне економічне співробітництво розглядалося як єдино можлива і необхідна стратегія відновлення світової економіки.

3. На третьому етапі міжнародне економічне співробітництво визнано функціональним, прагматичним співробітництвом.

Спроби визначення міжнародного економічного співробітництва можна знайти як у звітах спеціальних організацій ООН, так і в дослідженнях економістів різних країн.

З першої категорії варто відмітити визначення, розроблене Європейською економічною комісією ООН: промислове співробітництво включає відносини та економічну діяльність, що виникають із:

- поетапних контрактів на кілька років, укладених між партнерами з різних країн, які виходять за рамки простого продажу або купівлі товарів і послуг, охоплюючи набір операцій, які завершуються на рівні виробництва, розробки, передачі технологій і маркетингу;

- контракти між партнерами, оголошені урядами відповідних країн контрактами про промислове співробітництво в рамках дво- або багатосторонніх угод про економічне та науково-технічне співробітництво [2].

Застосовуючи наукові економічні терміни, можна охарактеризувати етапи, що пройшла зовнішньоекономічна діяльність на державному рівні у своєму розвитку, наступним чином: протекціонізм, лібералізація, транснаціоналізація та інтеграція.

Протекціонізм характерний для раннього етапу розвитку зовнішньоекономічних відносин. Так, з середини 1990-х років Україна здійснила перехід до політики послідовної лібералізації зовнішньоекономічних відносин, що знаходило свій прояв у зниженні імпортного мита, скасуванні експортного мита на більшість товарів, законодавчому захисті іноземних інвестицій. Транснаціональний капітал активно надходить в Україну з кінця 1990-х років. Найбільші транснаціональні інвестиції були спрямовані в харчову промисловість і торгівлю. Аналогічна тенденція спостерігалася на початку 1990-х років у країнах Центральної та Східної Європи [37].

Сучасний етап розвитку зовнішньої торгівлі характеризується низкою трансформаційних змін, зумовлених поглибленням інтеграції до Світової

організації торгівлі, що потребує подальшого реформування державної митної політики, інвестиційної політики та політики якості.

Кожен з зазначених етапів, який має свої особливості у правовому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності, вирізнявся своїми кількісними та якісними критеріями, серед яких найбільш показовими є обсяг та структура зовнішньоторговельного обігу, адже зі зміною стану економічного розвитку відбувається зміна обсягу та структури зовнішньої торгівлі [1]. Саме особливості законодавчого регулювання ЗЕД і будуть більш детально розкриті в наступному підрозділі.

1.3 Державне регулювання ЗЕД України

Поняття зовнішньоекономічної діяльності може бути застосоване як для суб'єктів господарювання, так і для держави. Проте зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання, її результативність багато в чому визначається системою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Останнім часом держава несе значно більшу відповідальність у напрямку економічної безпеки країни і відповідає за захист загальнонаціональних інтересів. Практично досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності існує в усіх країнах світу. Але його масштаби та методи відрізняються один від одного, що зумовлено цілями та завданнями, які стоять перед державою, також державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності визначається правилами гри країни в сучасній світовій економіці та внутрішньо- і зовнішньополітичним курсом держави.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це система законодавчих, адміністративних та організаційно-розпорядчих заходів, спрямованих на вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в інтересах національної економіки.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється шляхом формування та реалізації зовнішньоекономічної політики держави.

У сучасних умовах зовнішня політика являє собою систему заходів, спрямованих на найбільш сприятливий розвиток економічних, науково-технічних, виробничих зв'язків із зарубіжними державами, з метою вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни [22].

Зовнішня політика є складовою частиною внутрішньої економічної політики держави. Безумовно, досягнення загальних цілей зовнішньої політики в кожній країні має свої особливості. Основні елементи зовнішньої політики України:

- зовнішньоторговельна політика;
- валютна та грошово-кредитна політика;
- політика науково-технічного співробітництва;
- інвестиційна політика;
- політика у сфері трудової міграції тощо.

Кожен із зовнішньополітичних напрямів вирішує завдання з урахуванням етапу розвитку країни та сучасних тенденцій розвитку світової економіки.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється відповідно до принципів, визначених статтею 2 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», з метою:

- забезпечення рівноваженості економіки та збалансованості внутрішнього ринку країни;
- стимулювання прогресивних структурних ринкових зрушень в економіці;
- створення сприятливих умов для економічної розбудови країни в міжнародній системі поділу праці [1].

Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності при провадженні зовнішньоекономічної діяльності повинні керуватися нижчезазначеними принципами.

Принцип суверенітету українського народу у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності полягає у:

- зобов'язанні України неухильно дотримуватися всіх договорів і зобов'язань України у сфері міжнародних економічних відносин;
- виключному праві українського народу самостійно і незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, відповідно до законів, що діють на території України.

Принцип свободи зовнішньоекономічної підприємницької діяльності полягає у:

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в усіх формах, що безпосередньо не заборонені чинним законодавством України;
- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати в зовнішньоекономічні зв'язки із іноземними суб'єктами господарювання;
- виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі набуті ними результати зовнішньоекономічної діяльності;
- зобов'язанні додержуватися встановленого законами України порядку при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Принцип юридичної рівності та недискримінації полягає у:

- забороні будь-яких дій держави, крім передбачених Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність», що призводять до обмеження прав та дискримінації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності, за формою власності, місцезнаходженням та іншими ознаками;
- рівності перед законом усіх суб'єктів господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, незалежно від форм власності, у тому числі держави;
- неприпустимість застосування обмежувальних заходів до будь-яких суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, крім випадків, передбачених Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Принцип верховенства права полягає у

- регулюванні зовнішньоекономічної діяльності виключно законами України;
- забороні застосування підзаконних нормативно-правових актів та актів управління місцевих органів влади, які будь-яким чином створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, що встановлені законами України.

Принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності полягає в тому, що Україна як держава:

- захищає державні інтереси України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов укладених нею міжнародних договорів та норм міжнародного права;
- забезпечує рівнозначний захист усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України відповідно до норм міжнародного права;
- забезпечує рівнозначний захист інтересів усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на своїй території відповідно до законів України.

Принцип рівнозначності обміну, недопустимості демпінгу при імпорті та експорті товарів [47; стаття 2].

Зовнішньоекономічна діяльність в Україні регулюється:

- Україною як державою в особі органів, що знаходяться під її юрисдикцією;
- недержавними органами економічного управління, які діють на основі своїх статутів;
- самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі укладених між ними відповідних координаційних договорів.

Зовнішньоекономічна діяльність в Україні регулюється за допомогою:

- законів України;
- угод між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, що не суперечать законам України;

- тарифних і нетарифних заходів регулювання, закріплених у законах України, які вводяться в дію органами державної влади України в межах їх компетенції;
- рішень недержавних органів управління економікою, які приймаються відповідно до їх статутів у межах законів України;
- економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансових, кредитних тощо) в межах законів України.

Нормативно-правові акти, що регламентують зовнішньоекономічну діяльність та згідно із законодавством розробляються, переглядаються, затверджуються та видаються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [47; стаття 7].

Структура та система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на території України формуються самостійно державою.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має забезпечувати:

- створення рівних можливостей суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності для розвитку всіх видів господарської діяльності незалежно від форм власності та всіх напрямів використання прибутків та інвестицій;
- захист економічних інтересів України та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- розвиток конкуренції та недопущення монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Держава та підпорядковані їй органи не мають права безпосередньо втручатися у зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів цієї діяльності, крім випадків, коли таке втручання здійснюється відповідно до Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших законів України [47; стаття 8].

Найвищим органом України, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є Верховна Рада України. До компетенції Верховної Ради України входять:

- затвердження основних напрямів зовнішньоекономічної політики України;
- ухвалення, внесення змін та скасування законів, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю;
- перегляд, затвердження та внесення змін до структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- затвердження стандартів обов'язкового розподілу валютної виручки на користь держави та місцевих Рад народних депутатів України, ставок і умов сплати податків, митних тарифів та митних зборів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- укладення міжнародних договорів України відповідно до законів України та приведення чинного законодавства України у відповідність з нормами, встановленими цими договорами;
- затвердження списків товарів, ввезення та вивезення яких заборонено відповідно до статей 16 та 17 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- створення спеціальних режимів регулювання зовнішньоекономічної діяльності на території України відповідно до вимог статей 24 і 25 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- прийняття рішень про застосування заходів у відповідь на дискримінаційну та/або недружню поведінку інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом встановлення повної/часткової заборони торгівлі, крім випадків, встановлених Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність»; позбавлення режиму найбільшого сприяння або преференційного спеціального режиму.

Кабінет Міністрів України:

- вживає заходів щодо реалізації зовнішньоекономічної політики України відповідно до законодавства України;

- приймає нормативні акти з питань регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законодавством України;

- здійснює проведення переговорів та укладення міжурядових договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності, підписання міжнародних договорів з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законодавством України про міжнародні договори України;

- координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності, координує роботу торговельних представництв України за кордоном, призначає главу торговельного представництва України за кордоном за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері економічного розвитку, погодженої з Міністерством закордонних справ, призначає центральних посадових осіб дипломатичних установ України за кордоном, до повноважень яких належать питання торговельно-економічного та міжгалузевого співробітництва;

- вживає заходів щодо цільового використання коштів Державного валютного фонду України;

- забезпечує складання платіжного балансу, єдиного валютного плану України;

- забезпечує виконання рішень Ради Безпеки ООН з питань зовнішньоекономічної діяльності.

- приймає рішення про накладення заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань через запровадження режиму ліцензування або інших заходів відповідно до частин 11 та 12 статті 29 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Національний банк України:

- представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди;
- зберігає і розпоряджається золотовалютним резервом України та іншими державними коштовностями, що забезпечують платоспроможність України;
- здійснює регулювання курсу національної валюти України до грошових одиниць інших держав;
- виступає гарантом за кредитами, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями під заставу коштів Державного валютного фонду та іншого державного майна України;
- здійснює облік і розрахунки за наданими та отриманими державними кредитами і позиками, здійснює операції з централізованими валютними ресурсами, що виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;
- виконує інші функції відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку.:

- забезпечує реалізацію єдиної зовнішньоекономічної політики при виході суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на зовнішній ринок, координує їх зовнішньоекономічну діяльність, у тому числі відповідно до міжнародних договорів України;
- здійснює контроль за дотриманням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинного законодавства України та умов міжнародних договорів України;
- проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування в порядку, встановленому законами України;

- виконує інші повноваження відповідно до законів України та Положення про центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку.

Митні органи:

- здійснюють митний контроль на території України відповідно до чинного законодавства України.

Антимонопольний комітет України:

- контролює дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до чинного законодавства України;

- приймає рішення про порушення та проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань і застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів відповідно;

- приймає рішення про запровадження заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законами України [47; стаття 9].

Від ефективності системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності напряду залежить подальший соціально-економічний розвиток України. Основний потенціал для досягнення завдань економічного зростання, модернізації національної економіки та виведення її на інноваційний шлях розвитку зосереджено у сфері міжнародного економічного співробітництва. Успішна реалізація цього прагнення передбачає максимальне використання потенціалу світового економічного співробітництва, насамперед через систему державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Формування цієї системи має здійснюватися на основі запровадження комплексу технічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної

діяльності в контексті подальшого розвитку інтеграції України у світове економічне господарство.

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз структури експортно-імпортних операцій за 2012-2021 роки

Створення додаткових обсягів зовнішньої торгівлі як одного з джерел формування бюджету України за рахунок реалізації українських товарів, робіт, послуг за кордоном, а також за рахунок збільшення митних платежів та податкових надходжень від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – основне спрямування інтеграційних процесів України.

Аналіз структури зовнішньоекономічної діяльності України здійсимо за схемою, наведеною на рис. 2.1.

Рисунок 2.1 Схема структурного аналізу зовнішньоекономічної діяльності України

Складено за: [29].

Важливе місце в зовнішньоекономічній діяльності України займають експортно-імпортні операції – зовнішня торгівля товарами.

Протягом досліджуваного періоду 2012–2021 рр. Україна мала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі лише у 2015 році, в усі інші роки – від’ємне. Найбільший дефіцит торгового балансу в країні спостерігався у 2012 р. і склав 15848,25 млн дол. США. Це свідчить про те, що зовнішня торгівля країни залишається неефективною, оскільки обсяг імпорту товарів та послуг значно перевищує обсяги експорту (пасивний баланс). Як результат, відбувається зменшення валютних резервів України, так як держава змушена оплачувати імпорт валютою, яка була накопичена раніше. Однак, слід відзначити тенденцію скорочення негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу з 2013 і до 2015 року включно, коли і було зафіксовано вперше за досліджувані роки позитивне сальдо. З 2016 по 2019 роки спостерігаємо за стрімким зростанням дефіциту торговельного балансу. Після того, як зазначений показник сягнув значення у 10745,57 млн дол. США у 2019 році, бачимо покращення та поступову стабілізацію – у 2020 р. порівняно з 2019 р. сальдо зовнішньої торгівлі так і лишилося від’ємним, проте скоротилося майже у два рази, у 2020 р. ще на 373,51 млн дол. США стало ближчим до додатного значення показника.

Також відзначаємо тенденцію скорочення обсягів експорту й імпорту, початок якої зафіксовано у 2013 р., а кінець – у 2016 р. Починаючи з 2017 року маємо можливість спостерігати поступову стабільно позитивну динаміку. Найбільше зростання обсягів експорту та імпорту відбулося у 2021 році – у 1,39 та 1,34 рази по відношенню до 2020 року відповідно.

Зовнішньоекономічна діяльність України, як і її економіка загалом, є дуже чутливою до впливу негативних факторів. Цим пояснюється падіння обсягів експортно-імпортних операцій під час світової кризи 2009 року. А різке зниження показників зовнішньої торгівлі України, починаючи з 2014 року,

спричинене цілою низкою причин: падінням обсягів виробництва, зниженням купівельної спроможності, девальвацією гривні, втратою ринків збуту.

Динаміку обсягів зовнішньої торгівлі України за період 2012–2021 рр. наведено на рис. 2.2.

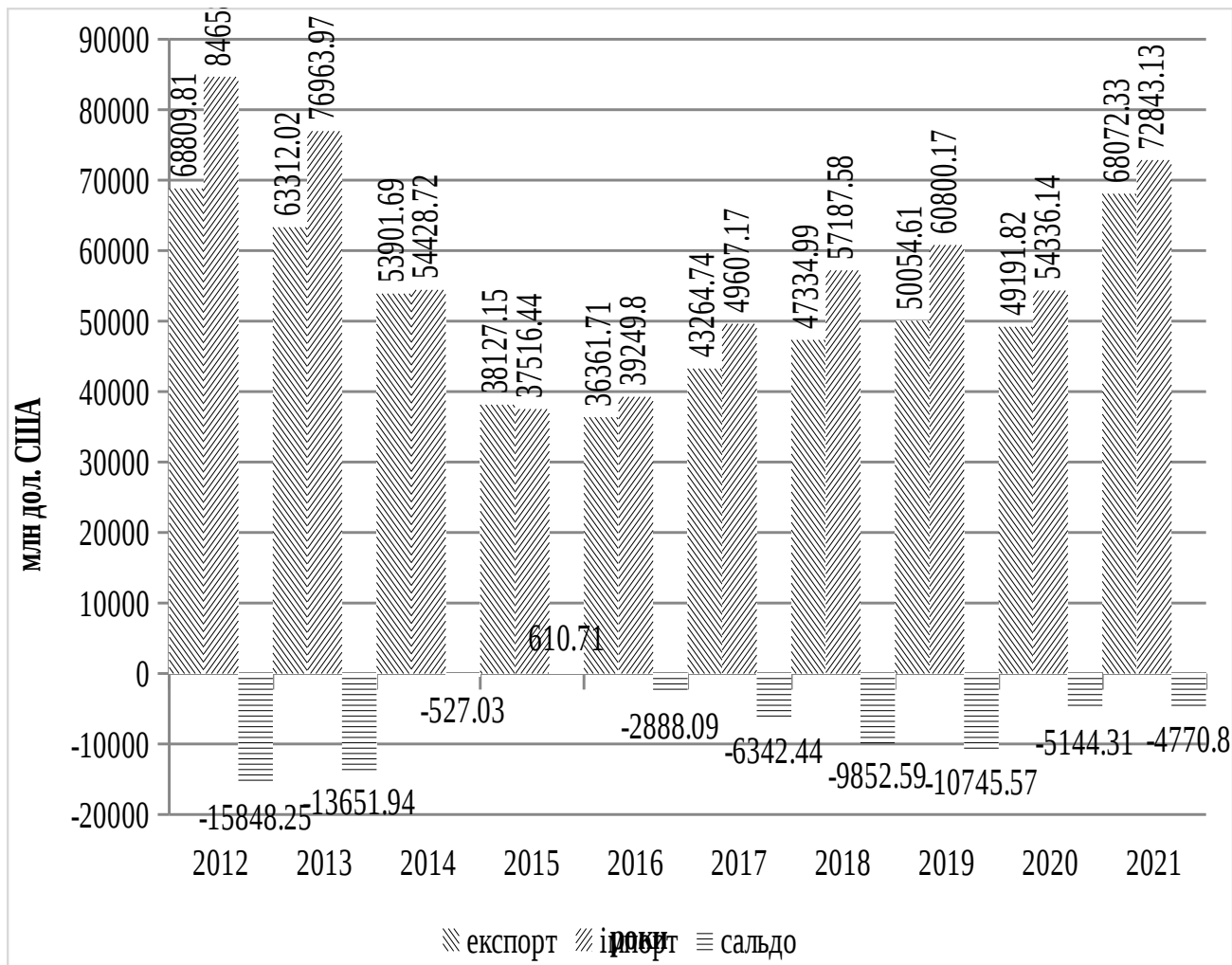

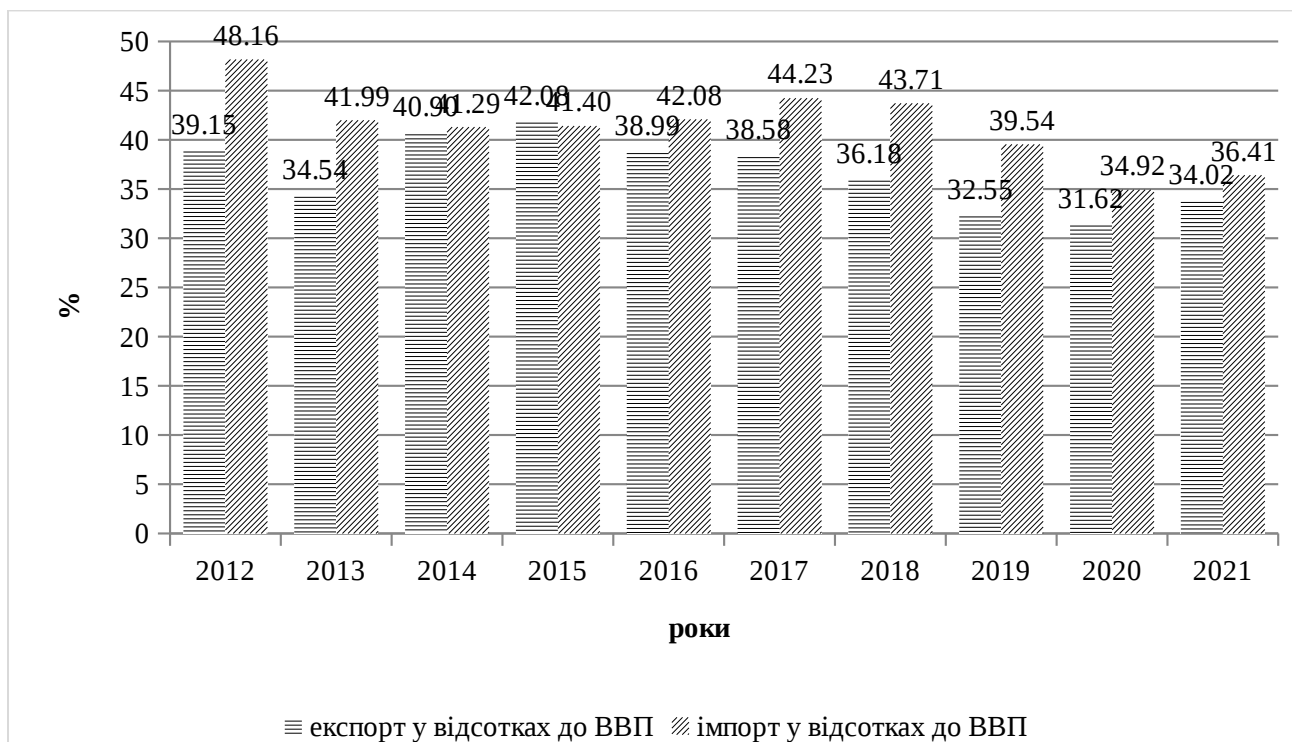
Рисунок 2.2 Обсяги зовнішньої торгівлі України в 2012-2021 рр.

Складено за: [39].

Важливим показником при аналізі стану зовнішньоекономічної діяльності країни є співвідношення обсягів експорту й імпорту до валового внутрішнього продукту (ВВП) – експортної та імпорتنної квоти, за допомогою яких оцінюється рівень експортної та імпорتنної залежності економіки. (рис. 2.3).

Вивчення статистичної інформації за 2012-2021 рр. дозволяє констатувати досить значний рівень втягнення України в зовнішню торгівлю,

про що свідчить показник частки зовнішньоторговельного обороту у ВВП (близько 80%), що є комплексним показником, який характеризує рівень

стимулювання економічного зростання країни її зовнішньоторговельними зв'язками, хоча з 2017 р. спостерігається тенденція до зниження цієї частки.

Рисунок 2.3 Динаміка відношення експорту та імпорту до ВВП України в 2012-2021 рр.

Складено за: [39]; [41].

За результатами розрахунків показників залежності економіки України від зовнішньої торгівлі (табл. 2.1) бачимо:

- залежність економіки країни від експорту з 2016 р. має чітку тенденцію до зниження: в 2021 р. показник залежності склав 34,02% – не найнижчий з показників за досліджувані роки, проте й досі свідчить про невисокий рівень впливу та тенденцію до зниження впливу експорту на економіку країни;

- залежність економіки країни від імпорту є вищою і відрізняється нерівномірністю протягом всього періоду: показник залежності значно зменшився у 2013-2014 роках відносно 2012 р., зростав протягом 2015-2017 рр.

і досяг максимального значення у 2017 р. (44,23%), а у 2018-2021 рр. залежність від імпорту знижується, незважаючи на незначне її збільшення у 2021 році;

- збалансованість експорту та імпорту товарів і послуг відмічена лише у 2014-2015 рр., в інші періоди спостерігається нестача експортних надходжень для оплати імпортованих товарів та послуг.

Таблиця 2.1

Показники залежності економіки України від зовнішньої торгівлі
в 2012- 2021 рр.

Показники	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка зовнішньоторговельного обороту у ВВП	87,31	76,53	82,19	83,48	81,07	82,81	79,89	72,09	66,54	70,43
Залежність економіки країни від експорту (експортна квота)	39,15	34,54	40,90	42,08	38,99	38,58	36,18	32,55	31,62	34,02
Залежність економіки країни від імпорту (імпортна квота)	48,16	41,99	41,29	41,40	42,08	44,23	43,71	39,54	34,92	36,41
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,81	0,82	0,99	1,02	0,93	0,87	0,83	0,82	0,91	0,93

Складено за: [39]; [41].

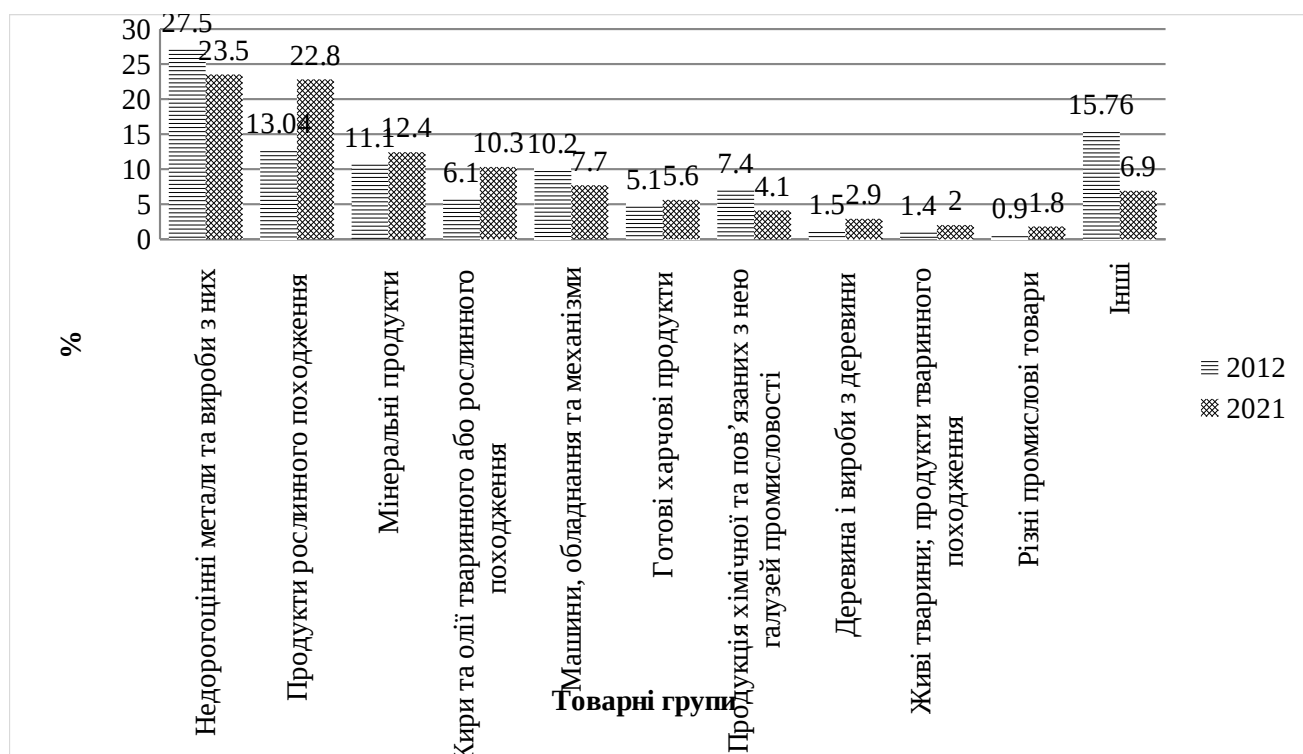
Особливу увагу слід звернути на показник залежності країни від експорту (експортну квоту). Науковці трактують значення цього показника та його динаміку як стан та тенденції зміни відкритості економіки країни. Представлені в табл. 2.1 дані свідчать про зовнішньоторговельну відкритість економіки України. Іншою стороною характеристики цього індикатора є його відповідність оптимальному рівню. Цей аспект є досить важливим з огляду на те, що, з одного боку, зовнішньоторговельна відкритість економіки України є результатом її інтеграції у світовий економічний простір, посилення співробітництва з іншими країнами, а, з іншого боку, є джерелом загроз для її економічної безпеки. Безперечно, збільшення експортної квоти відображає позитивні процеси розвитку виробничих сил в країні, поглиблення участі у

міжнародному поділі праці, удосконалення галузевої структури вітчизняного виробництва, його модернізацію тощо. Однак цей процес супроводжується зростанням ризиків деформації структури вітчизняного виробництва та експорту під кон'юнктуру міжнародних ринків, ризиків залежності розвитку вітчизняної економіки від негативного впливу чинників зовнішнього середовища, яке в сучасних умовах відрізняється нестабільністю та непередбачуваністю. Дослідники в сфері міжнародної торгівлі неоднозначно визначають оптимальний рівень експортної квоти. Більше того, якщо раніше цей рівень пропонувався в межах 10% ВВП, то в сучасних наукових працях він збільшується до 35% [35]. З проведених розрахунків бачимо, що, незважаючи на незначні відхилення, показник експортної квоти України коливається у межах норми.

У період 2012–2021 рр. імпорт товарів і послуг становив щороку більше 40% ВВП і коливався у межах від 41,29% до 48,16%, окрім останніх трьох з досліджуваних років. Зважаючи на вищезазначені дані, можемо констатувати критичну залежність економіки країни від імпорту. Така ситуація теж несе ризики для економічної безпеки України, оскільки не сприяє розвитку вітчизняного виробництва, обумовлює зростання фінансових потоків за межі країни, а задоволення платоспроможного попиту вітчизняного населення ставиться в залежність від налагодження зовнішньоторговельних зв'язків з поставок імпортних товарів, а іноді – і від економічних та політичних відносин з країнами-імпортерами. При цьому експорт України є переважно сировинним і складається із проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою [59]. Найбільша частка в експорті товарів як у 2012 р., так і в 2021 р. належала групам товарів «недорогоцінні метали та вироби з них» та «продукти рослинного походження», хоча частка першої з них зменшилась у 2021 р. на 4 в. п., а другої зросла на 9,76 (рис. 2.4).

У 2021 р. порівняно з 2012 р. відбулося суттєве зростання в експорті частки товарної групи «жири та олії...» (у 1,69 разів або ж на 4,2 в.п.), і майже вдвічі збільшилась частка групи «деревина і вироби з деревини» та «різні

промислові товари». Крім того, незначне збільшення частки в експорті спостерігалося за товарними групами «мінеральні продукти» (на 1,3 в.п.), «готові харчові продукти» (на 0,5 в.п.), «живі тварини, продукти тваринного походження» (на 0,6 в.п.). Проте суттєве зменшення частки мало місце за товарною групою «машини, обладнання та механізми» (на 2,5 в.п. або ж в

1,32 рази), «продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості» (на 3,3 в.п. або ж в 1,8 разів).

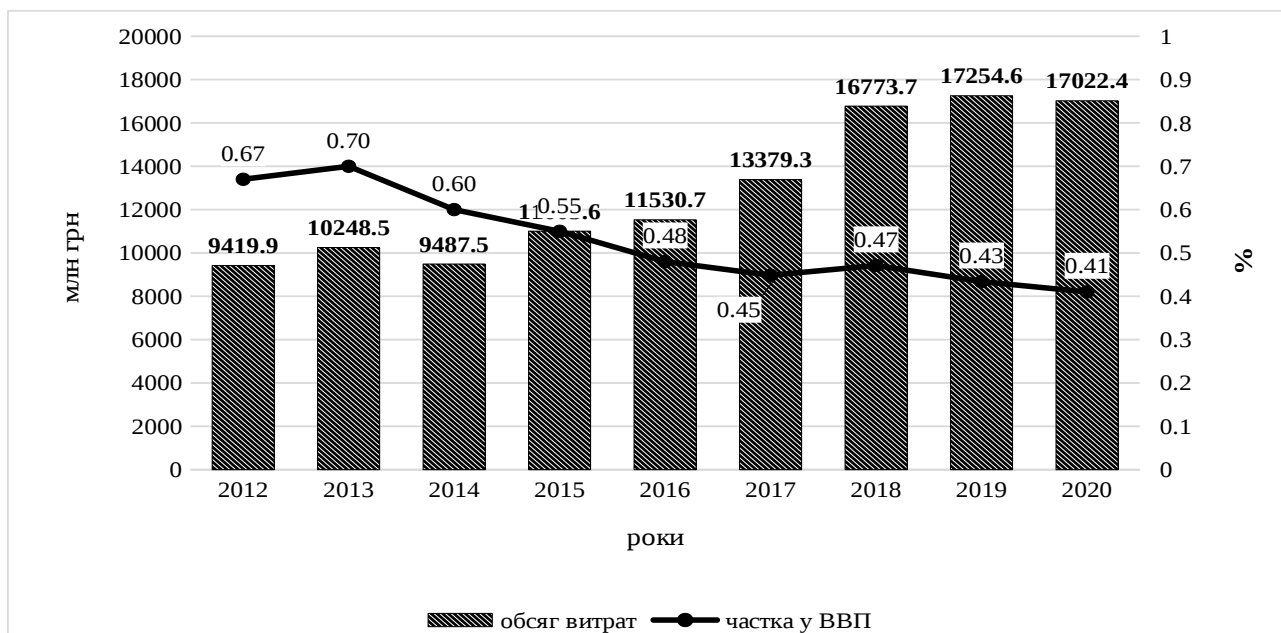
Рисунок 2.4 Динаміка частки найвагоміших товарних груп у структурі експорту України в 2012-2021 рр.

Складено за: [39].

Статистичні дані свідчать, що частка високотехнологічної продукції в українському експорті має тенденцію до зниження (рис. 2.4), тоді як критично-порогове значення цього показника в торговельному обороті становить 10%.

Це відображає проблеми з конкурентоспроможністю вітчизняної продукції на світовому ринку, недостатній рівень використання потенціалу вітчизняного виробництва продукції з високою доданою вартістю, незважаючи на наявність в країні дешевих сировинних і трудових ресурсів. Сировинна

орієнтація товарної структури експорту України посилює загрози економічній безпеці країни [35]. Негативна динаміка високотехнологічного експорту пояснюється недостатнім фінансуванням сфери розробок та загалом області інтелектуальної власності; тим, що українські винахідники продають свої

розробки міжнародним компаніям, ті патентують їх за кордоном і роблять частиною експорту вже тих країн, на території яких функціонують.

Рисунок 2.5 Обсяг та частка у ВВП витрат на дослідження і розробки в Україні протягом 2012–2020 рр.

Складено за: [39].

Так, фінансування досліджень та розробок в Україні (рис. 2.5) у 2020 р. (2021 не беремо до уваги, оскільки на момент написання магістерської кваліфікаційної роботи офіційних остаточних даних та розрахунків для цього року опубліковано ще не було) становило 0,41% від ВВП. Починаючи з 2013 року, спостерігаємо за негативною тенденцією у динаміці цього показника. Для порівняння – в країнах ЄС цей показник в середньому становить 2% ВВП, тож констатуємо факт про низький рівень фінансування досліджень і розробок в Україні.

Удосконалення методичного інструментарію ідентифікації та кваліфікування інновативних підприємств-резидентів України, розробка

інструментів моніторингу та системної оцінки ресурсів, витрат та результатів їх діяльності можеуть стати засобами посилення потенціалу високотехнологічних виробників України [55]. З метою розвитку високотехнологічного експорту необхідно здійснювати виважену експорту підтримку підприємств, які виробляють інноваційну продукцію.

Проведемо аналіз структури та структурних зрушень, що відбулись в експорті товарів у 2021 році порівняно із 2012 роком.

Таблиця 2.2

Розрахунок індексу структурних зрушень в експорті товарів України
в 2012-2021 рр.

Обсяги експорту по товарних групах	млн. дол.. США		У % до підсумку		Відхиленн я часток $ d_{j1}-d_{j0} $	$(d_{j1}-d_{j0})^2$
	2012 р.	2021 р.	2012 р. d_{j1}	2021 р. d_{j0}		
Недорогоцінні метали та вироби з них	18889,85	15990,99	27,5	23,5	4,0	16
Продукти рослинного походження	9213,90	15538,03	13,4	22,8	9,4	88,36
Мінеральні продукти	7650,42	8414,37	11,1	12,4	1,3	1,69
Жири та олії	4211,46	7037,23	6,1	10,3	4,2	17,64
Машини, обладнання та механізми	7026,67	5260,17	10,2	7,7	2,5	6,25
Готові харчові продукти	3493,92	3788,47	5,1	5,6	0,5	0,25
Продукція хімічної промисловості	5058,92	2815,60	7,4	4,1	3,3	10,89
Деревина і вироби з деревини	1060,61	2005,80	1,5	2,9	1,4	1,96
Живі тварини; продукти тваринного походження	961,32	1345,19	1,4	2,0	0,6	0,36
Різні промислові товари	609,04	1249,97	0,9	1,8	0,9	0,81
Інші	10633,70	4626,5	15,4	6,9	8,5	72,25
Всього	68809,81	68072,33	100	100	36,6	216,46

Розраховано автором за: [39].

Структурні зрушення виявляються зміною часток розподілу і вимірюються процентними пунктами [57]:

$$\Delta_d = d_{j1} - d_{j0} \quad (2.1),$$

де d_{j1} та d_{j0} — частки відповідно поточного та базисного періодів.

Для оцінки інтенсивності структурних зрушень загалом по сукупності, яка поділяється на m складових, найчастіше використовують середнє лінійне відхилення часток:

$$I_{C3} = \frac{\sum |d_{j1} - d_{j0}|}{m} \quad (2.2),$$

та розрахунок квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень:

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{\sum (d_{j1} - d_{j0})^2}{m}} \quad (2.3).$$

Розрахунок індексу структурних зрушень обсягу експорту України по товарних групах наведено у таблиці 2.2.

Розрахуємо лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, використовуючи формулу (2.2):

$$I_{C3} = \frac{36,6}{11} = 3,33$$

Розрахунок квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень за формулою (2.3):

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{216,46}{11}} = 1,34$$

Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень становить 3,33 в.п., тобто структура експорту України по товарних розділах згідно УКТ ЗЕД у 2021 р. відрізняється від структури 2012 р. у середньому на 3,33 в.п. або на 1,34 в.п.

Оскільки шкали оцінювання рівня значущості змін у структурі досліджуваних сукупностей не було розроблено для розрахованих коефіцієнтів, звернемося за допомогою до індексу В. Рябцева.

Індекс В. М. Рябцева визначається як відношення фактичної міри розбіжностей значень часток двох структур з їх максимально можливим значенням:

$$I_R = \sqrt{\frac{\sum (d_{j1} - d_{j0})^2}{\sum (d_{j1} + d_{j0})^2}} \quad (2.4).$$

Перевагою цього критерію є те, що він не залежить від числа градацій статистичної сукупності і має шкалу оцінки міри суттєвості відмінностей структур, яка наведена в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Шкала оцінювання структурних зрушень за індексом Рябцева (I_R)

Інтервали значень індексу	Міра структурних відмінностей
0,000–0,030	Ідентичність структур
0,031–0,070	Вельми низький рівень відмінностей
0,071–0,150	Низький рівень відмінностей
0,151–0,300	Суттєвий рівень відмінностей
0,301–0,500	Значний рівень відмінностей
0,501–0,700	Вельми значний рівень відмінностей
0,701–0,900	Протилежний тип структур
0,901 та більше	Повна протилежність структур

Складено за: [33].

Для оцінки структурних зрушень в експорті України 2012–2021 рр. на основі даних Державної служби статистики були проведені розрахунки інтегрального показника структурних відмінностей — індексу Рябцева.

$$I_R = \sqrt{\frac{216,46}{5835,30}} = 0,193$$

Згідно із шкалою оцінювання структурних зрушень можемо констатувати суттєвий рівень відмінностей у структурі експорту.

Основними причинами зниження обсягів експорту протягом 2013–2016 рр. стали:

- зниження рівня світових цін на основні статті експорту України – матеріали та сировину;
- запровадження антидемпінгових заходів з боку ЄС;
- торговельні війни з РФ (обмеження на постачання окремих видів української продукції тваринництва та рослинництва);
- складна політична та соціально-економічна ситуація в Україні. Останнє, в свою чергу, призвело до скорочення обсягів виробництва товарів в результаті:
 - втрати значної долі індустріального сектору економіки на тимчасово окупованих територіях промислових регіонів (Донеччини та Луганщини);
 - втрата низки ринків збуту промислової продукції та ділових партнерів у країнах-членах СНД (насамперед, РФ);
 - скорочення обсягів внутрішнього споживання товарів через зниження платоспроможності населення [56].

Таблиця 2.4

Топ-10 країн-експортерів товарів з України в 2012-2021 рр.

Ранг	2012		2017		2021		Зміна частки порівняно з 2012 р., %
	країна	Частка в експорті товарів	країна	Частка в експорті товарів	країна	Частка в експорті товарів	
1	РФ	25,62	РФ	9,10	Китай	11,76	9,18
2	Туреччина	5,36	Польща	6,30	Польща	7,68	3,94
3	Єгипет	4,21	Туреччина	5,82	Туреччина	6,09	0,73
4	Польща	3,74	Італія	5,71	Італія	5,10	1,5
5	Італія	3,60	Індія	5,10	РФ	5,02	-20,6
6	Казахстан	3,57	Китай	4,71	Німеччина	4,21	1,82
7	Індія	3,33	Єгипет	4,23	Індія	3,66	0,33
8	Білорусь	3,27	Німеччина	4,05	Нідерланди	3,32	-
9	Китай	2,58	Нідерланди	3,87	Єгипет	2,86	-1,35
10	Німеччина	2,39	Угорщина	3,07	Іспанія	2,46	-

Складено за: [39].

Вивчення складу країн-експортерів (табл. 2.4) показує тенденцію до переорієнтації експортних потоків товарів з росії, частка якої в товарному експорті впала на 20,6% (зауважуємо: станом на 2021 рік. З огляду на поточну ситуацію у країні та повномасштабне вторгнення рф на територію незалежної України маємо підстави вважати, що найбличим часом експортний потік з України до росії зменшиться до нульового значення) та країн СНД на країни Європейського Союзу та країни Азії (станом на 2021 рік найбільшим експортером України є Китай із часткою в загальному обсязі експорту в 11,76%). Зросла частка в експорті України і таких європейських країн, як Польща (на 3,94%), Німеччина (на 1,82%), Італія (на 1,5%), а також Індії (на 0,33%) та Туреччини (на 0,73%).

Протягом усього періоду спостерігається стійка тенденція до зменшення питомої ваги в українській зовнішньоекономічній діяльності країн СНД в цілому та рф зокрема. Частка останньої як в експорті, так і в імпорті, у 2021 р. порівняно з 2012 р. скоротилася більш ніж у п'ять разів.

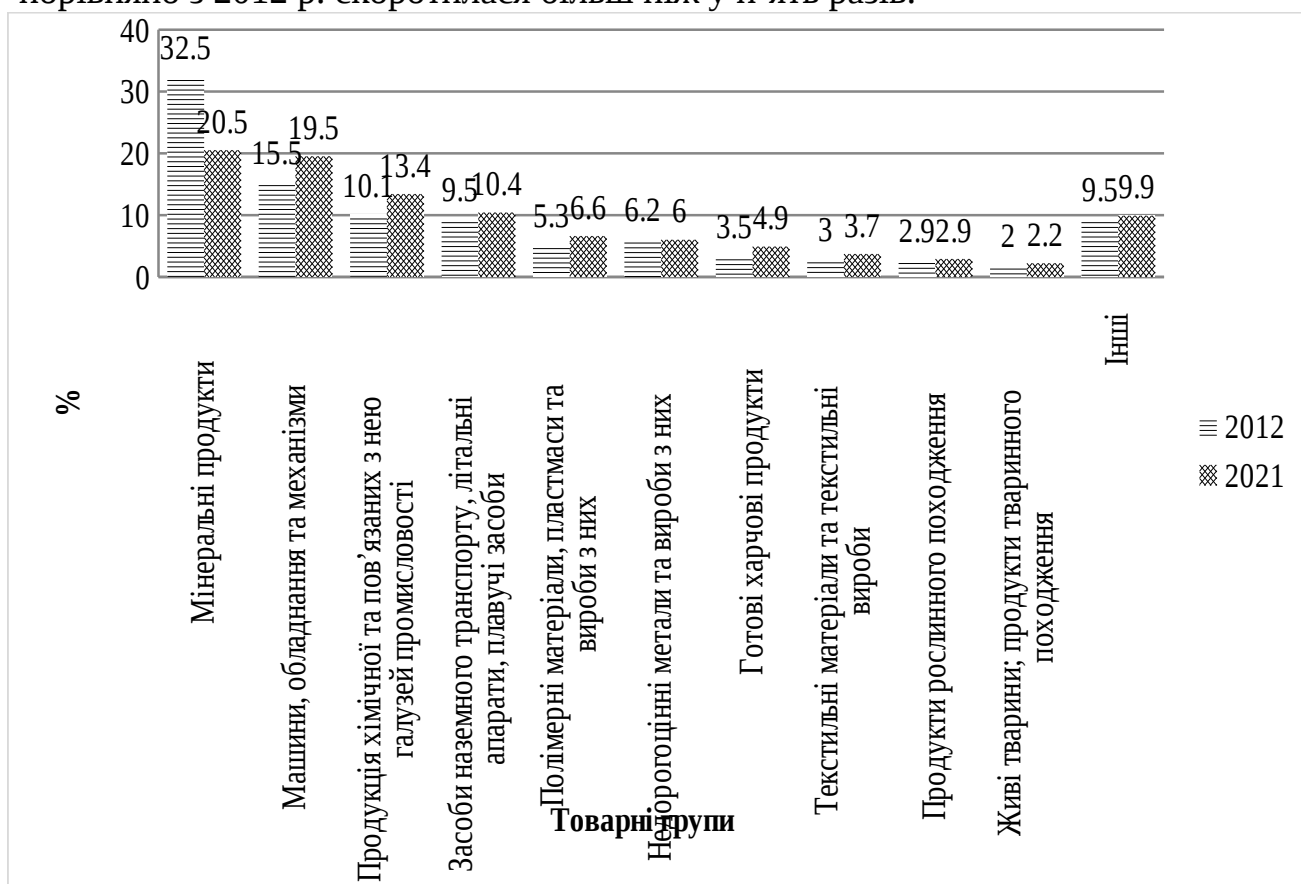

Рисунок 2.6. Динаміка частки найвагоміших товарних груп у структурі імпорту України в 2012-2021 рр.

Складено за: [39].

Підсумуємо, обсяги імпортованих потоків в Україну склали в 2021 р. 72843,13 млн дол. США, що на 13,96% менше порівняно з 2012 р., в той час як обсяг експорту лишився незмінним.

Щодо експортно-імпортованих операцій по товарах ситуація склалась таким чином, що вартісний обсяг імпорту по Україні перевищує обсяг експорту, що засвідчує імпортозалежність національної економіки, особливо від високотехнологічної продукції. Задля ефективного подолання цієї залежності Україні потрібні стратегічні перетворення в національній зовнішньоекономічній політиці із послідовною оптимізацією структури експорту та імпорту товарів з акцентом на зменшення обсягів останнього.

Таблиця 2.5

Розрахунок індексу структурних зрушень в імпорті товарів України в 2012-2021 рр.

Обсяги імпорту по товарних групах	млн. дол.. США		У % до підсумку		Відхилення часток $ d_{j1} - d_{j0} $	$(d_{j1} - d_{j0})^2$
	2012 р.	2021 р.	2012 р. d_{j1}	2021 р. d_{j0}		
Мінеральні продукти	27542,30	14968,77	32,5	20,5	12	144
Машини, обладнання та механізми	13178,67	14205,99	15,5	19,5	4	16
Продукція хімічної промисловості	8586,39	9742,95	10,1	13,4	3,3	10,89
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	8067,05	7572,38	9,5	10,4	0,9	0,81
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	4467,130	4816,74	5,3	6,6	1,3	1,69
Недорогоцінні метали та вироби з них	5238,91	4372,53	6,2	6,0	0,2	0,04
Готові харчові продукти	2965,37	3578,39	3,5	4,9	1,4	1,96
Текстильні матеріали та текстильні вироби	2563,72	2661,51	3,0	3,7	0,7	0,49
Продукти рослинного походження	2429,66	2130,53	2,9	2,9	0	0
Живі тварини; продукти тваринного походження	1718,37	1594,01	2,0	2,2	0,2	0,04

Інші	7900,5	7199,33	9,5	9,9	0,4	0,16
Всього	84658,06	72843,13	100	100	24,4	176,08

Розраховано автором за: [39].

В товарній структурі імпорту незмінними залишилися лідери: мінеральні продукти (20,5%); машини, обладнання, механізми, електротехнічне обладнання (19,5%), продукція хімічної промисловості (13,4%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (10,4%) (більшість – продукція високотехнологічна). За цей період скорочення імпорту мінеральних продуктів склало 1,56 разів. На 4 в.п. зріс імпорт продукції машинобудування та на 0,9 в.п. імпорт засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів.

Маючи шалений потенціал з виробництва високотехнологічної продукції машинобудування та сучасного технологічного обладнання, нашій країні варто спрямувати сили на те, щоб не тільки збільшити обсяги виробництва такої продукції в Україні задля зменшення залежності від її імпорту з закордону, а й для того, щоб мати змогу запропонувати реалізацію високотехнологічної продукції на міжнародному ринку, тим самим підтримуючи вітчизняну економіку.

Розрахуємо лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень в імпорті товарів, що мали місце у 2021 р. порівняно з 2012 р., використовуючи формулу (2.2):

$$I_{сз} = \frac{24,4}{11} = 2,22$$

Розрахунок квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень за формулою (2.3):

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{176,08}{11}} = 4$$

Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень становить 2,22 в.п., тобто структура імпорту України по товарних розділах згідно УКТ ЗЕД у 2021 р. відрізняється від структури 2012 р. у середньому на 2,22 в.п. або на 4 в.п.

$$I_R = \sqrt{\frac{176,08}{5815,80}} = 0,174$$

У результаті розрахунку індекса Рябцева констатуємо суттєвий рівень відмінностей у структурі імпорту товарів.

Таблиця 2.6

Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами України у 2012, 2021 рр.

	2012 р.		2021 р.	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
	млн.дол. США	млн.дол. США	млн.дол. США	млн.дол. США
Україна	68809,81	84658,06	68072,33	72843,13
Автономна Республіка Крим	888,84	1435,42	-	-
у тому числі				
Вінницька	652,40	498,36	1309,32	699,07
Волинська	605,78	1015,14	832,55	1814,37
Дніпропетровська	10129,72	6538,26	12163,79	5872,33
Донецька	14127,18	4168,47	7037,56	1892,06
Житомирська	550,04	384,27	771,53	689,13
Закарпатська	1385,09	2009,08	1684,85	1696,86
Запорізька	4004,80	2013,43	4740,99	2046,73
Івано-Франківська	821,54	983,75	1165,24	995,72
Київська	1982,97	4793,23	2550,54	5593,42
Кіровоградська	630,61	284,87	1021,48	292,31
Луганська	4192,71	1989,59	167,89	264,15
Львівська	1343,54	3373,48	2932,48	4755,33
Миколаївська	2370,72	895,65	3457,06	1194,02
Одеська	1784,64	4304,58	1697,77	2311,07
Полтавська	3404,41	1322,74	3189,53	1879,79
Рівненська	503,54	458,65	703,95	576,97
Сумська	1122,09	678,82	1060,85	857,39
Тернопільська	236,82	336,85	678,88	530,32
Харківська	2022,11	2741,04	1801,29	2401,29
Херсонська	328,47	206,64	412,77	267,14
Хмельницька	460,42	564,88	918,14	628,63
Черкаська	1007,65	576,91	884,08	1053,86
Чернівецька	124,92	174,89	207,31	194,53
Чернігівська	542,36	544,79	1189,69	483,52

м.Київ	12770,31	26115,99	15331,05	31038,99
м. Севастополь	159,41	145,34	-	-

Складено за: [39].

Аналізуючи дані Державної служби статистики України, зведені у таблиці 2.6, можемо констатувати, що основними експортерами товарів серед регіонів України, як у 2012 р., так і у 2021 р., були м. Київ, Дніпропетровська, Донецька області та Запорізька області. У 2021 р. на них припало більше половини всіх товарів, що експортувалися з країни.

Найбільшими імпортерами товарів у 2021 р. були м. Київ, Київська, Львівська та Дніпропетровська області. Від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами мали м. Київ, Київська, Львівська, Волинська, Одеська, Харківська, Черкаська, Луганська та Закарпатська області, причому найбільше від’ємне сальдо було саме по м. Києву – 15707,94 млн дол. США. Найбільше ж позитивне сальдо має Дніпропетровська область.

Спостерігаємо загальну тенденцію до збільшення обсягів імпорту товарів в усіх областях, окрім: Дніпропетровської (зменшення обсягів імпорту у 2021 р. на 10,19% у порівнянні із 2012), Донецької (на 54,61%), Закарпатської (на 15,54%), Луганської (на 86,72%), Одеської (на 46,31%), Харківської (на 12,39%) та Чернігівської (на 11,25%). Причому найбільше збільшення спостерігаємо у Черкаській області – на 82,67% або ж у 1,83 рази. Однак загальна тенденція до збільшення обсягів імпорту нівелюється саме тою невеликою кількістю областей, де обсяги імпорту зменшились. Тут значну роль зіграли Донецька та Луганська області, які із зрозумілих причин припинили імпортувати товари у попередніх об’ємах.

Серед регіонів України за експортом послуг у 2021 р. лідирували м. Київ, Одеська, Львівська та Миколаївська області, а серед імпортерів – м. Київ, Одеська, Дніпропетровська та Київська області. Від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі послугами спостерігалось у Полтавській, Дніпропетровській, Донецькій та Луганській областях, максимальним було значення цього показника у Полтавській області – 53,15 млн дол. США.

Що стосується динаміки обсягів експорту товарів за регіонами – то тут бачимо гарну позитивну динаміку, збільшення обсягів експорту у багатьох областях. Лідерами стали: Тернопільська область (приріст у 186,66% або ж у 2,87 рази), Чернігівська (приріст у 119,36% або ж 2,19 разів), Львівська (приріст у 118,27% або ж 2,18 разів). Найбільше ж падіння обсягів експорту показали Луганська та Донецька області із результатами у -96,00% та -50,18% відповідно.

Бачимо загалом, що великий відсоток експортного потенціалу за досліджувани роки втратили саме через збройний конфлікт на сході країни в Донецькій та Луганській областях.

Завдяки проведеному у підрозділі аналізу можемо сформулювати наступні висновки:

- масштаби та динаміка зовнішньої торгівлі товарами України є більш-менш незалежними від коливань світової кон'юнктури, проте тісно пов'язані з обсягами ВВП та його динамікою. Шляхи покращення показників зовнішньої торгівлі слід шукати насамперед на національному рівні – всередині країни;
- динаміка зрушень у географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі України в цілому позитивна. Вона свідчить про переорієнтацію експорту та імпорту на розвиненіші ринки, що, очевидно, розширює потенційні перспективи нарощування обсягів зовнішньої торгівлі, разом з тим створює додаткові складнощі (жорсткіша конкуренція, підвищення вимог до якості продукції, поява нових процедурних бар'єрів та ін.). Аналіз свідчить про відсутність незворотних змін у структурі експорту та імпорту, а також про використання потенціалу української економіки не в повній мірі;
- найбільш позитивним показником за останні два роки є покращення сальдо зовнішньої торгівлі.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що протягом останніх років склалися загалом сприятливі «базові умови» для перебудови товарної та географічної

структури зовнішньої торгівлі України, яка відповідала б реаліям сьогодення та стратегічним цілям нашої держави, хоча і спостерігалось значне скорочення обсягів зовнішньоторговельних операцій. Втілення в життя цього потенціалу залежатиме, насамперед, від перебігу процесів перебудови всередині держави.

2.2 Оцінка структури зовнішньої торгівлі послугами у 2012-2021 роки

Торгівля послугами — сегмент міжнародної торгівлі, що найбільш швидко зростає і при цьому найменше залежить від коливань світової кон'юнктури. Особлива цінність торгівлі послугами полягає в тому, що вона дає будь-якій країні додаткову можливість диверсифікувати свій експорт, збільшити доходи і зайнятість. Велика різноманітність ринків послуг, що постійно зростає, як у географічному, так і в галузевому розрізах, постійно генерує нові можливості для комерційної діяльності на цих ринках. Це повною мірою стосується й зовнішньоекономічної діяльності України. Глибока та ефективна інтеграція у світовий ринок послуг є одним із оптимальних напрямів вбудовування нашої країни у світову економіку, оскільки дозволяє задіяти її найбільш сильні конкурентні переваги.

Винятково важливу роль послуги відіграють у виробництві, вони обслуговують функціонування глобальних ланцюжків вартості, сприяючи прискоренню світового розвитку. Не менш важлива їхня роль і в повсякденному житті. Саме наявністю послуг визначається зараз якість життя окремої людини та суспільства загалом. Незамінна роль послуг у торгівлі. Жодна зовнішньоторговельна операція з товарами не можлива без використання транспортних, банківських, страхових, телекомунікаційних та інших послуг.

Аналогічно аналізу структури експорту та імпорту товарів переглянемо показники у зовнішній торгівлі послугами, що мали місце у 2021 р. порівняно з 2012 р. (рис. 2.7). На цілих 1 310,59 млн. дол. за підсумками 2021 року

зменшився експорт послуг по відношенню до 2012 року, у відсотках це дорівнює -9,3%. Стосовно імпорту послуг – у 2021 році порівняно з 2012 роком він збільшився на 1 326,38 млн дол. США, тобто на 19,95%.

Протягом досліджуваного періоду 2012-2021 рр. Україна увесь час має позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами, що означає, що країна більше отримує від експорту за кордон своїх послуг, аніж витрачає на імпорт. Також спостерігаємо тенденцію скорочення обсягів експорту й імпорту послуг, початок якої зафіксовано у 2013 р., а кінець – у 2016 р. Починаючи з 2017 року маємо можливість спостерігати поступову стабільно позитивну динаміку, хоча й через розгортання пандемії COVID-19 у 2020 році можна спостерігати катастрофічне зниження експорту послуг. Найбільше зростання обсягів експорту відбулося у 2019 році – у 1,34 рази по відношенню до 2018 року, імпорту – у 2021 році, у 1,36 разів по відношенню до 2020 року.

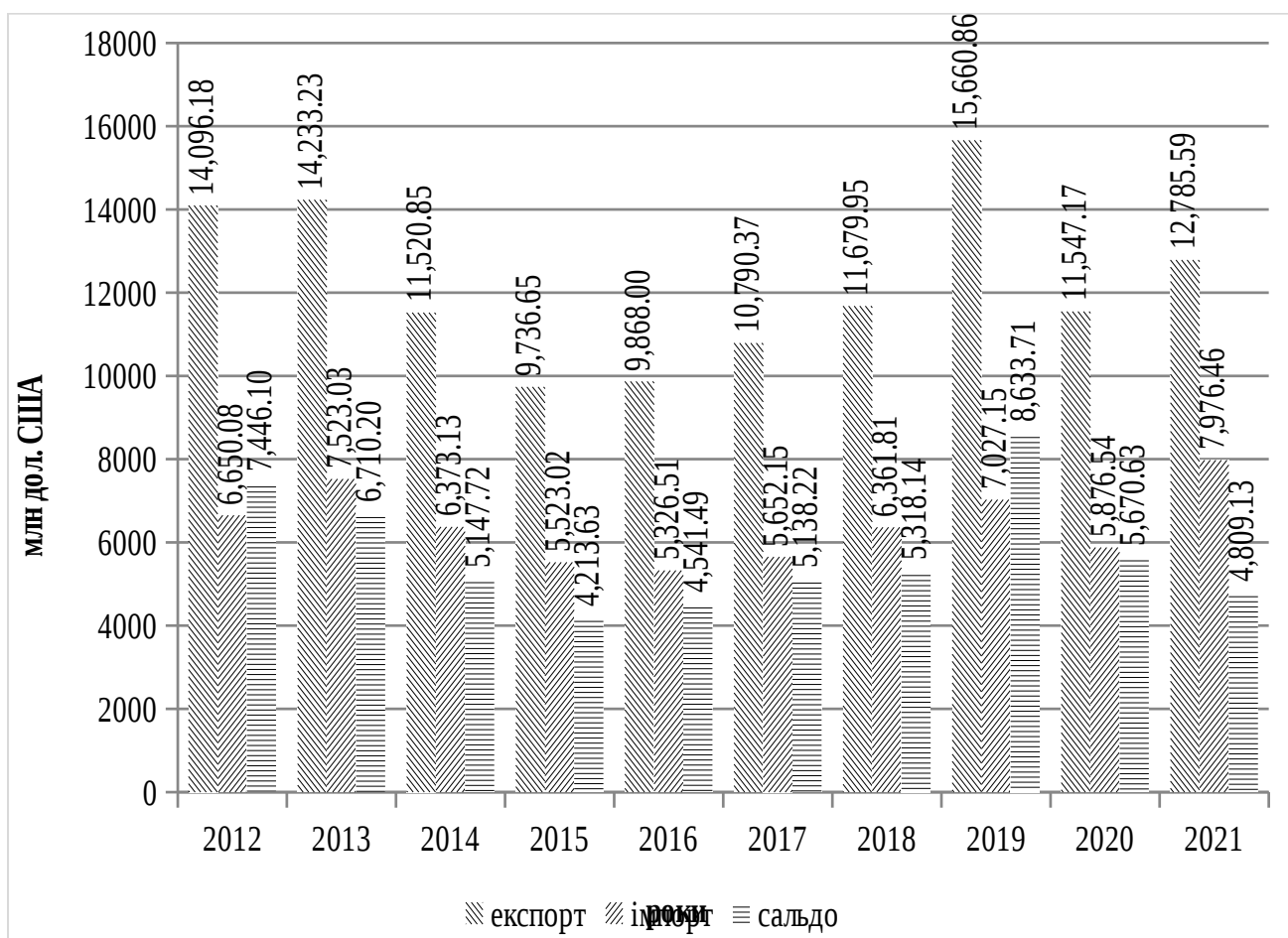

Рисунок 2.7 Обсяги зовнішньої торгівлі послугами України

в 2012-2021 рр.

Складено за: [39].

За даними Державної служби статистики, основними послугами, що Україна експортує, є транспортні, комп'ютерні та інформаційні послуги, послуги з переробки матеріальних ресурсів.

Аналізуючи статистичні дані (рис 2.8) бачимо значне скорочення експорту транспортних послуг у загальній структурі експорту послуг України у 2021 році порівняно з 2012 – на 22,9 в.п..

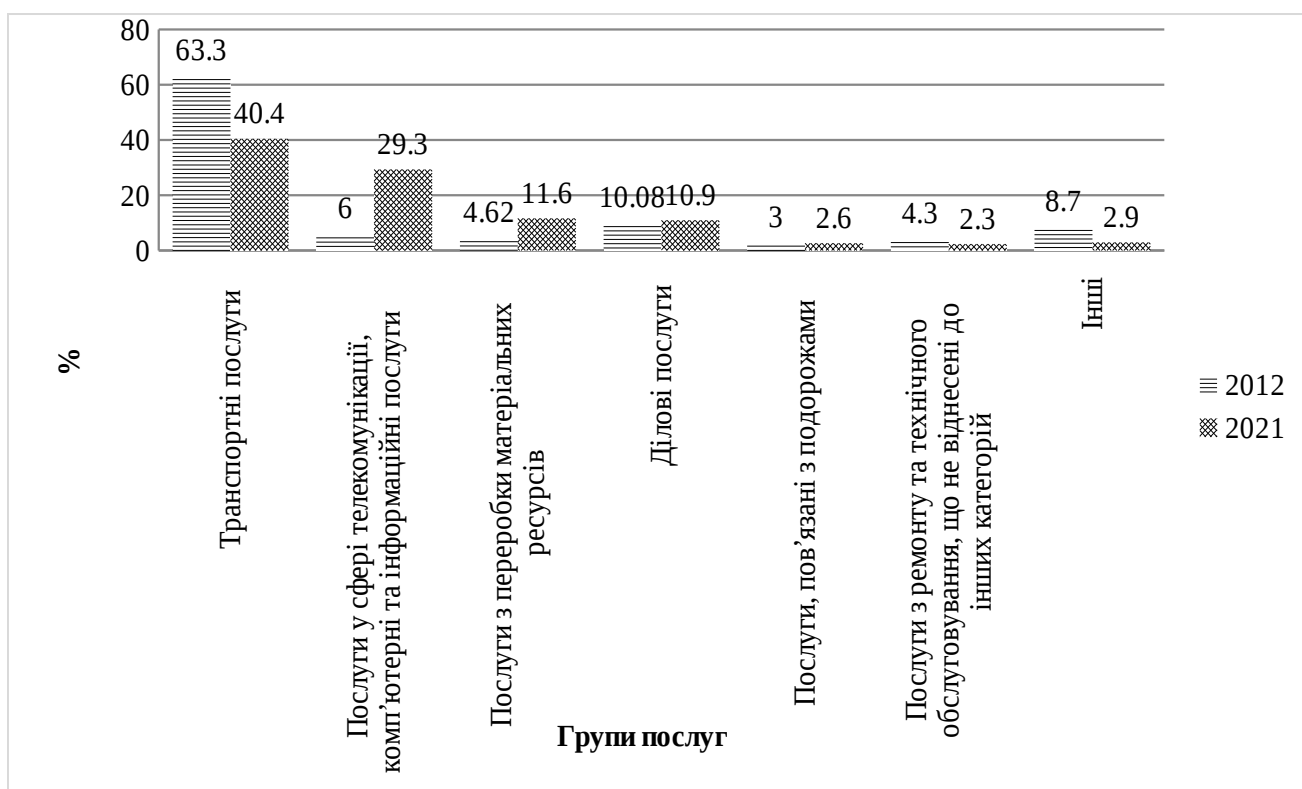

Рисунок 2.8 Динаміка частки найвагоміших груп послуг у структурі експорту послуг України в 2012-2021 рр.

Складено за: [39].

Сфера ІТ стала єдиною в Україні, де протягом останніх років постійно зростає обсяг експорту послуг. Аналізуючи динаміку частки найвагоміших груп послуг спостерігаємо збільшення експорту комп'ютерних та інформаційних послуг на 23,3 в.п. або ж у 4,88 разів у 2021 р. у порівнянні до 2012 р..

Зростання обсягів експорту послуг також спостерігається і по наступних групах: «послуги з переробки матеріальних ресурсів» – на 6,98 в.п. або ж у 2,51 разів; «ділові послуги» – на 0,82 в.п. або ж у 1,08 разів.

Є і групи, по яких обсяг експорту послуг хоч і незначним чином, проте скоротився: «послуги, пов'язані з подорожами» – на 0,4 в.п. або ж у 1,15 разів; «послуги з ремонту та технічного обслуговування...» – на 2 в.п. або ж у 1,87 разів.

Отже, з урахуванням внутрішнього виробничого потенціалу перспективними у експорті є такі види послуг: комп'ютерне програмування, телекомунікації, інформаційні послуги, вантажні транспортні послуги.

Індустрія інформаційних послуг в Україні стрімко розвивалася протягом останнього десятиліття, але мають місце проблеми, які перешкоджають її розвитку та здатні потенційно спричинити зниження обсягів експорту послуг у майбутньому. Ключові питання внутрішнього характеру, які можна поділити на дві групи: галузеві аспекти та національні проблеми бізнес-середовища та захисту прав громадян і бізнесу.

До першої групи належать фактори, зумовлені наявністю висококваліфікованих трудових ресурсів та їх економічною конкурентоспроможністю. Станом на 2021 рік українська ІТ-індустрія відчуває дефіцит кваліфікованих фахівців, а потреба в послугах значно перевищує пропозицію робочої сили. Така ситуація на ринку призводить до зростання цін на послуги фахівців, що в майбутньому позначиться на конкурентних позиціях України порівняно з іншими країнами.

До другої групи факторів належать інституційні проблеми, які загалом характерні для України як держави. Ключовими серед цих проблем є: недостатній рівень забезпечення верховенства права, непередбачуваність фіскальної та економічної політики (спроби збільшення податкових зобов'язань галузі) та нестабільність політичної ситуації в країні в цілому. Той факт, що підприємці перебувають під тиском і не можуть захистити свої права в судах, є причиною того, що бізнес надає перевагу реєстрації компаній в інших країнах.

Окреме питання – забезпечення прав інтелектуальної власності. Україна стабільно входить до списку країн із найбільшим споживанням піратської продукції в різних сферах – від різноманітного контенту (відео, музика, книги) до програмного забезпечення.

Виходячи з переліку наявних проблем, маємо чіткий перелік рекомендацій, що сприятимуть розвитку експортного потенціалу України щодо комп'ютерних послуг та інформаційних технологій: здійснення структурних реформ, спрямованих на подолання факторів, які змушують українські компанії здійснювати свою діяльність шляхом створення в країнах ЄС локальних компаній, не пов'язаних з Україною; запобігання посиленню регуляторного та податкового тиску на галузь; підвищення ефективності системи захисту інтелектуальної власності [58].

Аналогічно аналізу змін у структурі експорту та імпорту товарів з за допомогою індексів визначимо і величини структурних зрушень у експорті послуг, що мали місце у 2021 р. порівняно з 2012 р.

Таблиця 2.7

Розрахунок індексу структурних зрушень в експорті послуг України
в 2012-2021 рр.

Обсяги експорту послуг по групах	млн. дол.. США		У % до підсумку		Відхилення часток $ d_{j1} - d_{j0} $	$(d_{j1} - d_{j0})^2$
	2012 р.	2021 р.	2012 р. d_{j1}	2021 р. d_{j0}		
Транспортні послуги	8296,35	5314,66	63,3	40,4	22,9	524,41
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	786,96	3856,57	6	29,3	23,3	542,89
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	605,18	1528,01	4,62	11,6	6,98	48,7204
Ділові послуги	1926,73	1437,29	10,08	10,9	0,82	0,6724
Послуги, пов'язані з подорожами	392,54	337,43	3	2,6	0,4	0,16
Послуги з ремонту та ТО	557,38	298,83	4,3	2,3	2	4
Інші	550,83	383,67	8,7	2,9	5,8	33,64
Всього	13115,97	13156,46	100	100	62,2	1154,49

Розраховано автором за: [39].

Розрахунок індексу структурних зрушень в експорті послуг України по групах наведено у таблиці 2.7.

Розрахуємо лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, використовуючи формулу (2.2):

$$I_{cz} = \frac{62,2}{7} = 8,89$$

Розрахунок квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень за формулою (2.3):

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{1154,49}{7}} = 12,84$$

Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень становить 8,89 в.п., тобто структура експорту послуг України по найменуваннях послуг згідно із КЗЕП у 2021 р. відрізняється від структури 2012 р. у середньому на 8,89 в.п. або на 12,84 в.п.

Оскільки шкали оцінювання рівня значущості змін у структурі досліджуваних сукупностей не було розроблено для розрахованих коефіцієнтів, знову звернемося за допомогою до індексу В. Рябцева:

$$I_R = \sqrt{\frac{1154,49}{12912,51}} = 0,299$$

Згідно із шкалою оцінювання структурних зрушень можемо констатувати суттєвий рівень відмінностей у структурі експорту послуг на межі із значним рівнем відмінностей.

Ці суттєві зрушення пов'язані переважно із зростанням частки послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг, тобто ІТ-сфери. Це дає чітке уявлення про те, що Україна – сучасна держава, яка сприяє сталому розвитку інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій, що є дуже важливою запорукою підвищення конкурентоспроможності економіки та інтеграції України у світове економічне господарство. Постійно зростаючий попит у світі відкриває можливості для розбудови

експортоорієнтованого сектору інформаційних технологій в Україні. Впродовж останнього десятиліття індустрія стабільно демонструє високі темпи зростання.

Імпорт послуг в Україну є більш різноманітним, ніж експорт. На першому місці за часткою послуг як у 2012, так і у 2021 році знаходились транспортні, на другому – ділові послуги у 2012 р. та послуги, що пов'язані із подорожами, у 2021 р. (рис. 2.9). Що стосується змін у структурі послуг, слід відзначити зростання частки державних та урядових послуг на 5,4 в.п. або у 1,59 разів; послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг на 4 в.п. або ж у 1,85 разів; роялті та інших послуг, пов'язаних із використання інтелектуальної власності на 1,7 в.п. або ж у 1,27 рази.

Відзначимо також зменшення частки послуг, пов'язаних з фінансовою діяльністю на 7,9 в.п. або ж у 2,13 разів та послуг зі страхування на 0,7 в.п. або ж у 1,4 рази.

На відміну від зовнішньоторговельного балансу згідно торгівлі товарами, можемо спостерігати профіцит зовнішньоторговельного балансу від торгівлі послугами – експорт послуг перевищує імпорт переважно завдяки послугам транспортування газу.

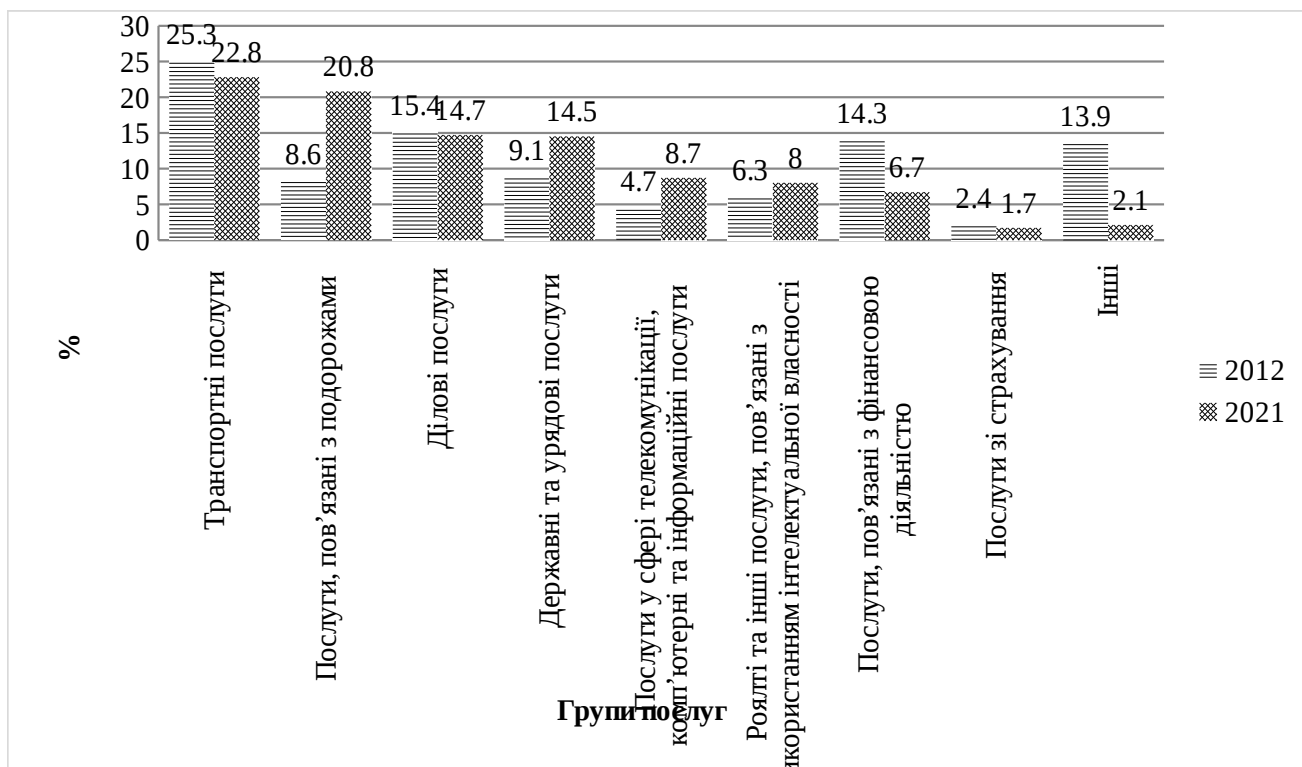

Рисунок 2.9. Динаміка частки найвагоміших груп послуг у структурі імпорту послуг України в 2012-2021 рр.

Складено за: [39].

Аналогічно аналізу змін у структурі експорту послуг, визначимо і величини структурних зрушень у імпорті послуг, що мали місце у 2021 р. порівняно з 2012 р.

Таблиця 2.8

Розрахунок індексу структурних зрушень в імпорті послуг України в 2012-2021 рр.

Обсяги імпорту послуг по групах	млн. дол.. США		У % до підсумку		Відхиленн я часток $ d_{j1} - d_{j0} $	$(d_{j1} - d_{j0})^2$
	2012 р.	2021 р.	2012 р. d_{j1}	2021 р. d_{j0}		
Транспортні послуги	1682,49	1733,68	25,3	22,8	2,5	6,25
Послуги, пов'язані з подорожами	569,27	1578,01	8,6	20,8	12,2	148,84
Ділові послуги	1020,76	1115,89	15,4	14,7	0,7	0,49
Державні та урядові послуги	602,56	1098,06	9,1	14,5	5,4	29,16
Послуги у сфері телекомунікації...	308,39	661,87	4,7	8,7	4	16
Роялті та інші послуги...	417,62	607,38	6,3	8,0	1,7	2,89
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	951,66	509,83	14,3	6,7	7,6	57,76
Послуги зі страхування	158,59	129,73	2,4	1,7	0,7	0,49
Інші	927,88	158,94	13,9	2,1	11,8	139,24
Всього	6639,22	7593,39	100	100	46,6	401,12

Розраховано автором за: [39].

Розрахуємо лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, використовуючи формулу (2.2):

$$I_{cz} = \frac{46,6}{9} = 5,18$$

Розрахунок квадратичного коефіцієнту абсолютних структурних зрушень за формулою (2.3):

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{401,12}{9}} = 6,68$$

Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень становить 5,18 в.п., тобто структура імпорту послуг України по найменуваннях послуг згідно із КЗЕП у 2021 р. відрізняється від структури 2012 р. у середньому на 5,18 в.п. або на 6,68 в.п.

$$I_R = \sqrt{\frac{401,12}{5738,8}} = 0,264$$

Згідно із шкалою оцінювання структурних зрушень можемо констатувати суттєвий рівень відмінностей у структурі імпорту послуг.

Розглянемо регіональні обсяги зовнішньої торгівлі послугами у 2021 році в порівнянні до 2012 року.

Найбільше від'ємне сальдо зовнішньоторговельної торгівлі послугами як у 2012 р., так і в 2021 р. було у Полтавській області – 120,1 та 53,15 млн дол. США відповідно. Найбільше ж позитивне сальдо як у 2012, так і в 2021 рр. має місто Київ – 4015,56 та 1097,28 млн. дол. США відповідно.

Аналізуючи дані Державної служби статистики України, зведені у таблиці 2.9., можемо констатувати, що основними експортерами послуг серед регіонів України у 2012 р. були Одеська, Донецька, Київська, Дніпропетровська області та місто Київ. У 2021 році ними стали Одеська, Львівська, Миколаївська, Харківська області та місто Київ. У 2021 році на них прийшлося 59,96% від загального обсягу експорту послуг України.

Загалом, аналізуючи дані з таблиці 2.9 маємо можливість спостерігати, що приблизно в рівній кількості області як збільшують обсяги експорту та імпорту послуг із плином часу, так і зменшують.

Трохи детальніше про експорт: найбільше зростання обсягів експорту послуг у 2021 р. порівняно з 2012 р. зафіксовано у Львівській області – на 597,74 млн. дол.. США або ж у 3,69 рази; Миколаївській – на 322,81 млн дол.. США або ж у 2,38 рази; Закарпатській – на 279,53 млн дол.. США або ж у 5,27

рази та Харківській – на 209,1 млн дол. США або ж у 1,68 рази. Найбільше падіння обсягів експорту послуг спостерігаємо у м. Київ – на 1592,97 млн дол. США або ж у 1,32 рази; Донецькій області – на 600,76 млн дол. США або ж у 8,09 рази та в Одеській області – на 259,37 млн дол. США або ж у 1,27 рази.

Таблиця 2.9

Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі послугами України у 2012, 2021 рр.

	2012 р.		2021 р.	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
	млн.дол. США	млн.дол. США	млн.дол. США	млн.дол. США
Україна	13599,13	6736,07	13156,46	7593,39
Автономна Республіка Крим	374,93	91,04	-	-
у тому числі				
Вінницька	46,11	23,48	198,62	30,95
Волинська	53,44	28,36	85,92	36,05
Дніпропетровська	388,21	430,92	243,71	291,47
Донецька	685,49	622,78	84,73	99,44
Житомирська	29,83	9,34	110,84	13,11
Закарпатська	65,49	39,41	345,02	30,16
Запорізька	278,7	86	181,03	25,07
Івано-Франківська	58,42	54,75	69,02	26,29
Київська	426,54	366,01	332,34	237,65
Кіровоградська	14,48	18,25	28,19	12,06
Луганська	179,08	72,09	34,16	39,91
Львівська	222,27	92,07	820,01	102,33
Миколаївська	234,03	86,18	556,84	29,82
Одеська	1215,12	255,39	955,75	545,6
Полтавська	40,56	160,66	42,33	95,48
Рівненська	73,29	25,87	78,37	60,84
Сумська	62,37	74,67	33,91	30,17
Тернопільська	13,86	12,86	109,95	15,66
Харківська	308,05	197,42	517,15	87,68
Херсонська	36,87	5,8	35,69	28,32
Хмельницька	40,72	11,64	27,95	22,6
Черкаська	25,47	12,75	50,5	28,47
Чернівецька	9,63	2,58	49,74	6,76
Чернігівська	7,94	26,78	38,54	35,54
м.Київ	6632,07	2616,51	5039,1	3941,82
м. Севастополь	108,22	5,81	-	-

Складено за: [39].

Найбільшими ж імпортерами у 2012 році були Донецька, Дніпропетровська, Київська, Одеська області та м. Київ. У 2021 р. – Одеська, Дніпропетровська, Київська, Львівська області та м. Київ. У 2021 році на них прийшлося 67,41% від загального обсягу імпорту послуг України.

Найбільше зростання обсягів імпорту послуг у 2021 р. порівняно з 2012 р. зафіксовано у м. Київ – на 1325,31 млн дол. США або ж у 1,51 рази та в Одеській області – на 290,21 млн дол. США або ж у 2,14 рази. Найбільше ж зменшення обсягів імпорту послуг спостерігаємо у Донецькій області – на 523,34 млн дол. США або у 6,26 рази; Дніпропетровській області – на 139,45 млн дол. США або ж у 1,48 рази та Київській області – на 128,36 млн дол. США або ж у 1,54 рази.

За результатами дослідження, регіонами, що спеціалізуються на експорті послуг, можна вважати Причорноморський економічний район, м. Київ та Київську область. Карпатський економічний район має перспективи для розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг, враховуючи динаміку показників останнього десятиліття.

На регіональному рівні зовнішня торгівля має деформовану структуру – основним експортером та імпортером товарів і послуг є м. Київ. Наявна незбалансованість структури експорту та імпорту України свідчить про відсутність узгодженої, цілеспрямованої та ефективної експортно-імпоротної політики в державі, що створює загрозу для зовнішньоекономічної безпеки.

Темпи розвитку зовнішньої торгівлі послугами можна назвати стрімкими, що підтверджується позитивним сальдо зовнішньоторговельного балансу. Проте явище переважної долі в експорті послуг саме транспортних послуг не корелює із тенденціями високорозвинених країн світу та обмежує можливості залучення України до світових ринків.

Подальшому зростанню конкурентоспроможності послуг України на міжнародних ринках сприятиме зростання частки експорту інформаційних,

інтелектуальних, наукоємних послуг та створення ефективної державної підтримки цього сектору.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

3.1 Проблеми інтеграції України у світове економічне господарство

Нагальні проблеми інтеграції у світове господарство, використання переваг міжнародного поділу праці віднесені до найважливіших функцій торговельно-економічного партнерства зі світовим економічним господарством.

Хороша забезпеченість розвинутими та особливими факторами з їх неперервним вдосконаленням гарантує країні провідні позиції у світовій економіці. Якщо раніше на співвідношення сил суттєво впливала наявність ресурсів, згодом – рівень виробництва, а потім – ефективність національного виробництва, то нині найважливішими чинниками балансу сил у світовій економіці є наукові знання і технологічна революція, гнучкість структури промислового виробництва, доступність джерел сировини, регулювання державного втручання в економіку, діяльність транснаціональних корпорацій.

Товар, що обмінюється на світовому ринку, виконує інформаційну функцію, повідомляючи про середні параметри світового попиту і світової пропозиції, за допомогою яких кожен з учасників може оцінити і адаптувати параметри свого виробництва.

Як середовище міждержавного обміну товарами міжнародний ринок чинить зворотний вплив на виробництво, вказуючи йому, що саме, у якій кількості і для кого виготовляти. У зазначеному сенсі міжнародний ринок має першорядне значення для виробника і є ключовою категорією міжнародної економіки [17].

Незліченна кількість найменувань товарів і послуг за їх призначенням, властивостями, ціновими характеристиками та формами обміну зумовили формування на світовому ринку окремих структурних утворень, секторів, специфічних ринків, які складають структуру світового ринку.

Для визначення наявних перспектив інтеграції України у світове економічне господарство розраховуємо декілька показників – індекс подібності експорту за товарною номенклатурою та індекс комплементарності зовнішньої торгівлі для України та країн ЄС-27.

Індекс подібності експорту було вперше запропоновано у 1979 р. у дослідженні Дж. Фінгера та М. Крейніна. З того часу цей індикатор широко використовується як один з найбільш розповсюджених аналітичних показників оцінки стану міжнародної торгівлі. Методологія його розрахунку лишилася незмінною та передбачає зіставлення структури експортних портфелів двох країн, враховуючи, що їх подібність буде свідчити про більшу вірогідність конкурентності на обмежених ринках збуту товарів [13].

Індекс розраховується за наступною формулою [4]:

$$ESI_{a,b} = \left\{ \sum_i \min \left(\frac{x_{ad}^i}{X_{ad}}, \frac{x_{bd}^i}{X_{bd}} \right) \right\} \times 100 \quad (3.1),$$

де а та b – країни, експортні портфелі яких порівнюються;

d – ринок збуту (країна, регіон або глобальний ринок), до якого прямує експорт досліджуваних країн а та b;

i – назва товару або галузі промисловості;

x_i – обсяг експорту i-го товару або галузі;

X – загальний обсяг експорту всіх товарів до обраного ринку d.

Якщо товарний розподіл експорту країн, для яких розраховується індекс, еквівалентний, індекс матиме значення 100. Якщо експортні потоки цих країн повністю відрізняються, індекс прийматиме значення 0. Таким чином, індекс може коливатися від мінімального нуля, що вказує на відсутність будь-якого збігу між експортом країн, що аналізуються, до 100, що вказує у цьому випадку на абсолютну ідентичність складу експортних потоків на третьому ринку. Для

індексу відсутня шкала оцінювання, тож немає можливості визначити порогове значення, вище якого структури експорту між двома країнами можна було б визначити як «подібні»; як правило, в літературі як емпіричне правило використовується порогове значення 50.

Крім того, індекс забезпечує міру подібності експортних структур між двома країнами на конкретному ринку, враховуючи частку експорту, але він не дає інформації про абсолютний розмір експортних потоків. Дійсно, дві країни, маючи подібну структуру експорту з перспективного продукту, можуть експортувати значно різні суми в абсолютній вартості, наприклад, не враховуючи фактичної конкуренції. Щоб усунути це обмеження, варто враховувати обсяги експорту у грошовому або кількісному еквіваленті.

Таблиця 3.1

Індекс подібності експорту України із країнами ЄС-27 за 2012-2021 рр.

№	Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Австрія	43,19	43,57	43,11	40,31	38,99	39,74	40,45	38,11	37,09	35,78
2	Бельгія	39,53	39,21	37,64	34,83	33,53	35,34	34,66	33,02	32,95	31,23
3	Болгарія	51,16	52,54	49,95	46,65	46,59	45,44	46,49	45,41	45,63	46,71
4	Греція	35,3	34,42	33,23	34,74	33,58	33,9	32,55	30,48	32,24	31,21
5	Данія	39,12	40,26	38,4	35,49	34,56	36,49	36,59	33,89	33,37	32,47
6	Естонія	41,76	42,35	40,19	36,8	35,61	37,73	37,78	36,46	36,13	34,55
7	Ірландія	25,76	25,15	23,7	22,86	22,97	23,89	22,23	21,25	20,65	20,48
8	Іспанія	43,7	43,15	41,58	38,37	37,02	38,71	38,23	36,08	34,97	34,72
9	Італія	42,17	41,72	39,3	35,23	34,01	35,7	35,76	33,1	32,48	32,08
10	Кіпр	33,03	29,25	24,55	20,57	22,54	26,22	23,86	22,15	21,03	20,17
11	Латвія	52,31	47,57	45,21	43,31	42,1	43,63	43,1	42,4	42,67	41,03
12	Литва	43,45	43,28	43,17	42,39	41,29	41,47	41,32	39,52	40,78	38,86
13	Люксембург	47,83	48,75	46,35	43,99	40,63	40,82	41,3	38,22	36,67	37,34
14	Мальта	21,54	20,59	20,45	18,96	18,65	21,66	21,19	19,92	17,89	17,85
15	Нідерланди	41,01	41,27	40,23	37,6	36,44	37,64	37,21	34,74	34,47	33,18
16	Німеччина	37,45	37,84	36,61	34,08	33,19	34,45	34,32	32,05	31,7	30,82
17	Польща	43,07	44,27	43,04	39,21	37,51	39,04	39,87	36,87	36,22	35,05
18	Португалія	41,73	42,26	41,52	37,87	36,26	37,25	38,12	35,44	34,99	34,85
19	Румунія	44,55	44,83	43,15	40,11	39,15	40,14	39,93	38,08	37,19	40,34
20	Словаччина	40,89	39,7	37,89	34,2	32,96	34,56	34,72	32,25	31,3	32,57
21	Словенія	38,68	39,17	38,47	35,98	34,74	35,21	35,86	33,1	31,89	31,72
22	Угорщина	37,18	37,59	36,03	32,9	32,09	33,62	33,68	31,88	31,67	31,11
23	Фінляндія	42,05	42,56	40,95	38,24	37,28	37,4	37,92	35,23	35,31	36,28
24	Франція	41,66	41,4	40,57	37,37	35,98	36,79	36,93	34,22	34,43	33,33
25	Хорватія	44,32	44,98	43,54	41,09	39,76	39,97	41,35	38,6	39,5	38,38
26	Чехія	38,77	38,81	36,56	33,18	32,09	32,87	33,59	31,54	31,23	31,11
27	Швеція	41,08	41,43	40,34	36,66	36,05	37,48	36,81	35,3	35,11	35,28

Розраховано автором за формулою 3.1: [7].

З наведеного вище розрахунку індекса з 2012 по 2021 роки ми можемо зробити висновок, що Україна і ЄС мають високий ступінь індексу експортної схожості та конвергентну структуру експорту, проте ми також спостерігаємо за тенденцією зниження подібності експорту України абсолютно із кожною з країн Європейського Союзу, що свідчить про наявність конкурентного потенціалу в нашої країни.

Для наочності динаміки представимо результати розрахунків у вигляді рисунка 3.1.

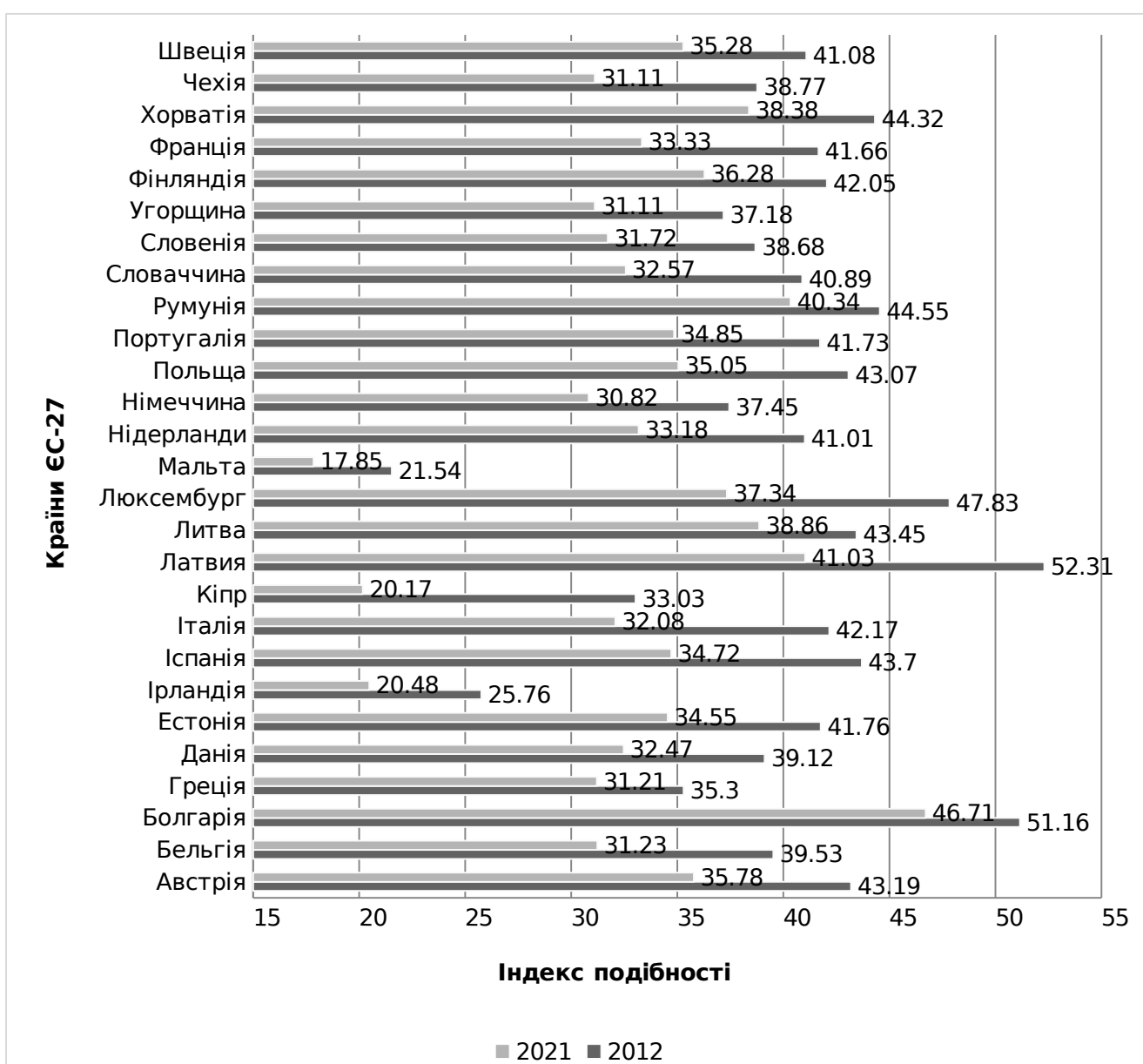

Рисунок 3.1 Динаміка зміни індексу подібності експорту України із країнами ЄС-27, 2012-2021 рр.

Складено за розрахунками автора на підставі даних з таблиці 3.1.

У 2012 році найбільшою подібністю (визначаємо за найбільшим значенням розрахованого індекса) із українським вирізнявся експорт Латвії та Болгарії – більше 50%. У 2021 ж році ситуація не зазнала значних змін: Болгарія та Латвія все ще мають найбільш подібний за товарною номенклатурою експорт із Україною, хоча індекс і знизився на 4,45 та 11,48 в.п. відповідно.

Зниження конкуренції згідно розрахованого індексу означає, що взаємодоповнюваність торгівлі поступово зростає.

Зважаючи на результати дослідження, Латвія та Болгарія не є жорсткими конкурентами України. На даний момент основними експортерами українських товарів та послуг є Китай, Польща, Туреччина, Італія, РФ, Німеччина, Індія, Нідерланди, Єгипет та Іспанія.

Географічна структура зовнішньої торгівлі Латвії зорієнтована на ЄС (питома вага країн ЄС в експорті – понад 70%). Основні торговельні партнери Латвії: Литва, Естонія, ФРН, Швеція, Польща [61].

Головними ринками збуту болгарської продукції до ЄС є ФРН, Румунія, Італія, Греція, Франція та Бельгія, а серед третіх країн: Туреччина та Китай. [20].

З урахуванням поточних основних експортерів зазначених країн та переорієнтації українського експорту на країни ЄС варто наголошувати саме на посиленні двосторонньої координації та співпраці у зовнішньоторговельній діяльності – співпрацювати, а не конкурувати, щоб зменшити торговельні тертя та жорстоку конкуренцію на міжнародному ринку між країнами із найбільшою подібністю експортного портфелю.

Проте варто враховувати не лише географічну структуру експорту найбільших конкурентів, а й товарну, для того, аби зрозуміти, чи дійсно вони конкуренти.

Найбільші статті товарної номенклатури в експорті Латвії станом на 2021 рік – деревина та вироби з деревини (3719,85 млн дол. США), електричні машини та обладнання (2024,26 млн дол. США); Болгарії – електричні машини та обладнання (4434,31 млн дол. США), мідь та вироби з неї (3771,04 млн дол. США) та машини, механічні пристрої (3405,18 млн дол. США). Для України ж це залізо та сталь (13137,29 млн дол. США), зерно (11843,94 млн дол. США) та руда, шлаки та зола (7027,24 млн дол. США).

Як бачимо, незважаючи на високе значення індексу подібності експорту цих країн, найзначніші складові їх експортних портфелів – все ж таки різні товари згідно товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності. Доходимо висновку, що подібність полягає у співпадінні вагомості багатьох товарів, що експортуються, в загальній структурі експорту. Проте основні напрямки експортної діяльності все ж Україна має відмінні від країн Європейського Союзу.

Найменшою ж подібністю експорту станом на 2021 рік із Україною характеризуються Мальта та Кіпр. Це цілком зрозуміло та не викликає подиву – Мальта експортує високотехнологічні машини (739,29 млн дол. США), фармацевтичну продукцію (497,89 млн дол. США) та вироби поліграфічної промисловості (331,26 млн дол. США); Кіпр – кораблі, човни та плавучі споруди (1223,93 млн дол. США), мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки (758,69 млн дол. США) та фармацевтичну продукцію (412,38 млн дол. США), в той час як український експорт має переважно сировинний характер, хоча і обсяги експорту перелічених країн не йдуть ні в яке порівняння із українськими.

Завдяки аналізу динаміки індексів подібності експорту, маємо можливість спостерігати за трендом до зниження схожості експортного портфелю України з країнами ЄС-27, що можна було б назвати позитивною тенденцією, якби це не було пов'язане із надмірною концентрацією вітчизняного експорту на низькотехнологічних та сировинних товарах.

Поступове зниження індексу подібності експорту України з країнами ЄС означає, що ступінь спеціалізації цих країн на третіх ринках зростає, а торговельні відносини між ними мають ставати дедалі більш комплементарними. Чи це так, дізнаємось із розрахунком наступного індекса.

Індекс комплементарності торгівлі показує, якою мірою структура імпорту певної країни збігається зі структурою експорту іншої країни. Передбачається, що високий ступінь комплементарності вказує на сприятливіші перспективи успішних торговельних відносин, а низький – на відсутність мотивів для двосторонньої торгівлі. Аналіз динаміки цього показника може сказати нам, чи стають торгові профілі більш чи менш сумісними.

Високі індекси комплементарності можуть вводити в оману, якщо країни географічно віддалені або якщо різниця в розмірах економік є великою (тобто відповідність у відсотковому вираженні не означає відповідність рівнів). Оскільки ми продовжуємо дослідження для України та країн ЄС, обидва чинники не зможуть значно вплинути на об'єктивність висновків згідно здійснених розрахунків.

Нульове значення індексу передбачає повну відсутність торгівлі, оскільки у країн, що досліджуються, спостерігається абсолютне неспівпадіння експортного та імпортного профілів, отже, торговельна співпраця між ними неможлива навіть потенційно. Відповідно, при оцінці результатів обчислення індексу більш показовими є низькі, а не високі значення комплементарності.

Індекс комплементарності розраховується за формулою [14]:

$$TSI_{js} = \left[1 - \left(\sum \left| \frac{m_{ij}}{M_j} - \frac{x_{is}}{X_s} \right| \div 2 \right) \right] \times 100 \quad (3.2),$$

де j – країна-імпортер;

s – країна-експортер;

i – найменування товару, товарної групи або галузі промисловості;

x_i – обсяг експорту i -го товару;

m_i – обсяг імпорту i -го товару;

X_s – загальний обсяг світового експорту країни s ;

M_j – загальний обсяг світового імпорту країни j .

Індекс дорівнює нулю, коли експортний портфель одної з досліджуваних країн взагалі не збігається з потребами та інтересами стосовно імпорту другої досліджуваної країни. Коли ж індекс добігає 100, це свідчить про ідеальну комбінацію попиту (інтересів імпортера) та пропозиції (можливостей експортера).

У таблиці 3.2 розрахуємо комплементарність українського експортного портфелю для країн ЄС.

Таблиця 3.2

Індекс комплементарності торгівлі України із країнами ЄС-27
за 2012-2021 рр.

№	Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Австрія	41,94	41,97	41,36	37,56	36,22	37	37,61	34,94	34,31	33,53
2	Бельгія	39,87	39,22	38,16	34,85	34,29	35,79	34,56	33,5	33,38	32,27
3	Болгарія	45,94	47,31	45,75	42,51	41,42	43,8	44,13	41,57	43,52	41,63
4	Греція	36,58	37,14	37,23	36,41	36,14	35,81	35,43	33,9	33,75	32,36
5	Данія	43,71	43,8	42,13	39,05	37,68	39,17	39,32	36,49	35,75	34,41
6	Естонія	42,76	42,7	40,22	37,96	37,63	38,5	39,04	37,28	36,95	36,02
7	Ірландія	38,19	38,83	36,44	33,51	32,28	32,26	31,44	30,88	30,33	28,72
8	Іспанія	42,1	41,12	39,93	37,14	36,3	37,39	37,22	34,78	34,45	34,35
9	Італія	40,7	41,21	41,24	38,5	37,66	38,3	38,45	36,31	35,39	35,16
10	Кіпр	40,43	39,88	36,84	34,38	32,82	34,26	33,77	34,01	33,86	33,31
11	Латвія	47,65	45,5	44,2	41,63	40,67	40,63	41,95	39,1	39,45	38,82
12	Литва	39,82	40,6	40,06	38,01	37,53	37,41	37,49	36,36	36,73	35,43
13	Люксембург	45,04	45,14	44,33	40,14	38,6	40,6	41,11	37,49	36,57	35,81
14	Мальта	33,53	33,11	31,77	31,97	29,82	31,71	31,46	29,02	30,11	27,84
15	Нідерланди	40,73	40,8	39,65	37,5	36,71	37,21	37,06	34,77	34,85	33,12
16	Німеччина	41,42	40,51	38,91	35,8	35,18	36,41	36	33,43	32,56	31,97
17	Польща	42,4	42,42	40,98	37,79	37,05	38,14	38,14	35,8	35,28	35,04
18	Португалія	42,45	42,94	41,41	38,88	37,57	38,49	38,47	36,13	36,66	36,01
19	Румунія	42,21	42,44	40,89	37,98	37,27	37,53	37,65	35,47	35,38	35,13
20	Словаччина	39,86	39,2	38,28	34,05	32,97	34,38	34,9	32,67	31,82	32,27
21	Словенія	43,64	43,87	42,78	39,71	38,57	39,03	39,49	35,89	35,01	34,15
22	Угорщина	37,48	38,01	36,6	33,37	32,45	32,88	33,48	31,31	30,51	30,45
23	Фінляндія	44,86	44,4	42,74	40,25	38,63	39,57	39,43	37,15	37,23	37,44
24	Франція	40,01	39,54	38,59	35,5	34,36	35,09	34,91	32,94	32,78	31,87
25	Хорватія	41,91	42,47	41,02	38,53	37,22	38,01	38,31	36,14	35,5	34,5
26	Чехія	41,01	41,01	39,72	35,03	34,12	34,76	35,31	33,12	31,83	31,57
27	Швеція	40,73	40,58	39,23	36,01	35,16	36,6	37,13	34,68	33,22	32,67

Розраховано автором за формулою 3.2: [7].

З розрахованого у таблиці 3.2. індексу комплементарності українського експорту із країнами ЄС можемо зробити висновки про безперервне зниження комплементарності.

Найбільшою комплементарністю у 2012 році зовнішня торгівля України вирізнялася із Латвією (47,65), Болгарією (45,94) та Люксембургом (45,04). Незважаючи на такий високий показник комплементарності Латвія імпортувала з України товарів всього на 224,28 тис дол. США, що склало 1,39% від загального обсягу імпорту країни, основні товари згідно Гармонізованої системи опису та кодування товарів – залізничні або трамвайні локомотиви (86,15 тис дол. США) і залізо та сталь (56,72 тис дол. США). Болгарія імпортувала товарів на 823,06 тис дол. США, що становило 2,5% від загального обсягу імпорту, основні товари – залізо та сталь (403,5 тис дол. США) та мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки (296,63 тис дол. США). Люксембург імпортував найменше всього – 10,32 тис дол. США у грошовому еквіваленті, що становило 0,0004% (!) від загального обсягу імпорту за 2012 рік, основні товари – залізо та сталь (4,4 тис дол. США) і машини, механічні пристрої (3 тис дол. США).

Маємо можливість впевнитися, що високий показник комплементарності не гарантує великих обсягів зовнішньої торгівлі між країнами, що аналізуються.

Найменшою ж комплементарністю характеризувалася зовнішня торгівля із Мальтою (33,53), Грецією (36,58) та Угорщиною (37,48). Мальта імпортувала товарів на суму 38,46 тис дол. США, що склало 0,49% від загального обсягу імпорту країни за цей рік; основна група товарів – мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки (37,43 тис дол. США). Греція імпортувала 245,58 тис дол. США у грошовому еквіваленті, що становило 0,39% від загального обсягу; основні групи товарів – залізо та сталь (74,48 тис дол. США), насіння та плоди олійних культур (68,46 тис дол. США), мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки (65,62 тис дол.

США). Угорщина імпортувала товарів на 1564,64 тис дол. США, що становило 1,66% від загального обсягу; основні товари – електричні машини та обладнання (641,76 тис дол. США), залізо та сталь (302,35 тис дол. США) та мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки (279,06 тис дол. США).

Підсумовуючи, маємо відзначити, що основні групи товарів, що імпортувала Україна у 2012 році, згідно Гармонізованої системи опису та кодування товарів – сировинні матеріали, і зовсім трохи кінцевої, тим паче високотехнологічної, продукції.

Для наочності динаміки представимо результати розрахунків у вигляді рисунка 3.2.

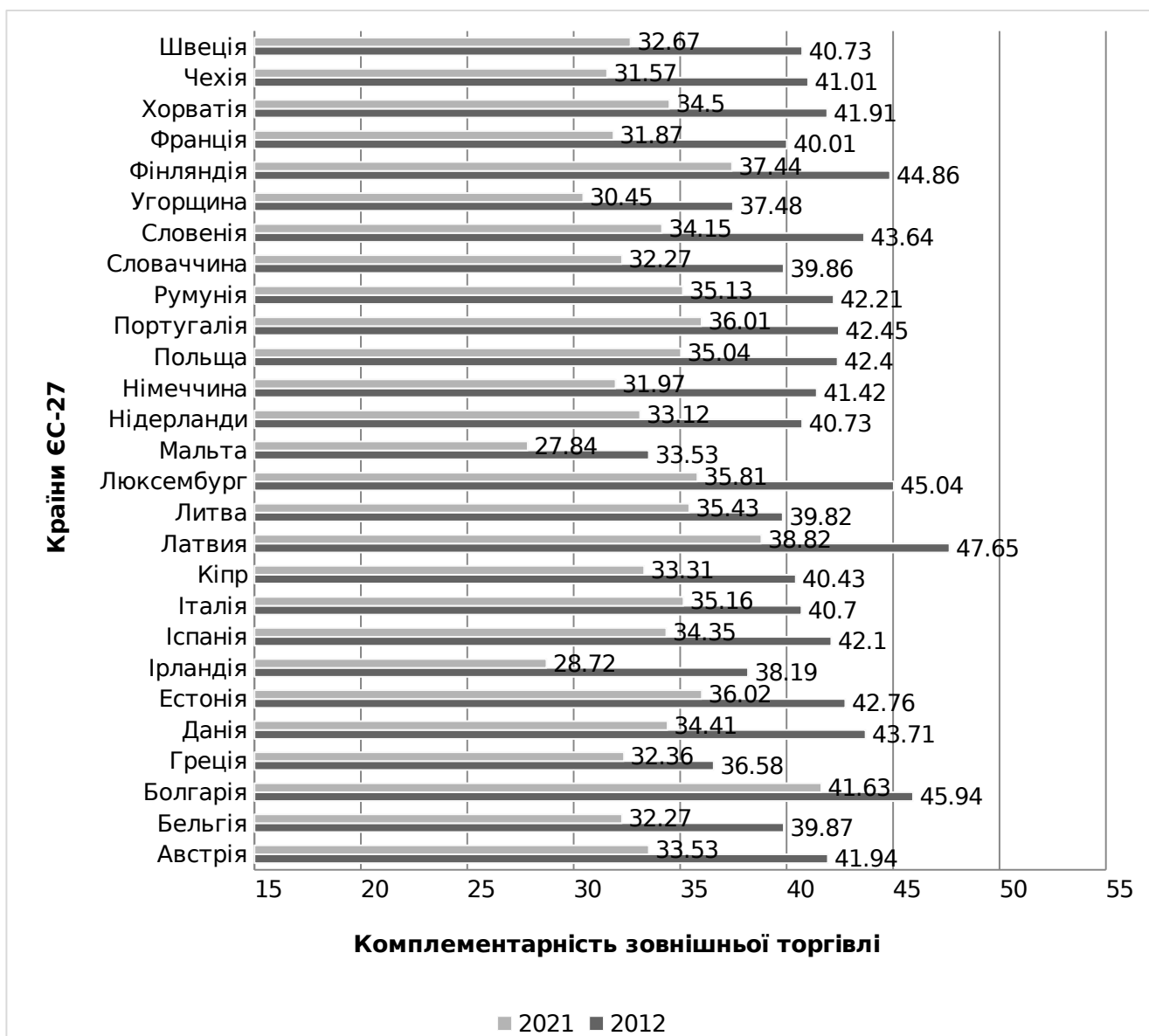

Рисунок 3.2. Динаміка зміни комплементарності торгівлі України із країнами ЄС-27, 2012-2021 рр.

Складено за розрахунками автора на підставі даних з таблиці 3.2.

Найбільше зниження показника комплементарності у 2021 р. порівняно з 2012 р. бачимо у Словенії (на 9,49 в.п. або у 1,28 разів), Ірландії (на 9,47 в.п. або у 1,33 разів), Німеччини (на 9,45 в.п. або у 1,3 рази) та Чехії (на 9,44 в.п. або у 1,3 разів). Найменше – у Греції (на 1,22 в.п. або у 1,13 разів), Болгарії (на 4,31 в.п. або у 1,1 разів) та Литви (на 4,39 в.п. або у 1,12 разів).

Станом на 2021 рік найвищим значенням показника комплементарності незмінно характеризуються Болгарія (41,63), Латвія (38,82), до них приєдналася Фінляндія (37,44). Щодо обсягів імпорту: Болгарія імпортувала товарів на суму 1014,46 тис дол. США, що склало 2,14% від загального обсягу імпорту країни в 2021 році; основні товари – залізо та сталь (602 тис дол. США). Латвія імпортувала на суму 266,79 тис дол. США, що становило 1,16% від загального обсягу; основні товари – залізо та сталь (48,08 тис дол. США), органічні хімікати (23,89 тис дол. США) і деревина та вироби з деревини (22,52 тис дол. США). Фінляндія імпортувала на 115,5 тис дол. США у грошовому еквіваленті, що становило 0,13% від загального обсягу; основні товари – залізо та сталь (33,36 тис дол. США) та машини, механічні пристрої (19,06 тис дол. США).

Найменшим значенням показника комплементарності вирізняються Мальта (27,84), Ірландія (28,72) та Угорщина (30,45). Мальта імпортувала з України товарів на суму 6,946 тис дол. США, що становило 0,09% від загального обсягу імпорту, основні товари – продукція борошномельної промисловості (2,06 тис дол. США) та тваринні або рослинні жири та масла (1,62 тис дол. США). Ірландія імпортувала на суму 77,68 тис дол. США, що становить 0,06% від загальних обсягів імпорту; основні товари – зернові (43,61 тис дол. США) та залізо і сталь (13,14 тис дол. США). Угорщина імпортувала товарів на суму 2137,8 тис дол. США (1,54% від загального обсягу імпорту), основні товари – електричні машини та обладнання (847,35 тис дол. США) і

мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки (716,09 тис дол. США).

Власенко Л.В. у власному дослідженні зазначає, що комплементарність торгівлі України з Євросоюзом з боку експорту є набагато меншою, ніж з боку імпорту, і з плином часу розрив між цими двома показниками лише зростає [14]. Це може призводити до суттєвих диспропорцій у торговому балансі, які якраз і спостерігаються у зовнішній торгівлі України.

Основним викликом для національної економіки протягом наступного десятиліття є нарощування динамічних експортних перспектив, які є ключовими рушійними силами економічного зростання та створення робочих місць у країні. У зв'язку з цим особливу увагу необхідно приділяти вдосконаленню експортної спеціалізації регіонів України з метою відповідності продукції, яка користується попитом у Європейському Союзі.

Незважаючи на те, що загальні обсяги експорту України з 2012 року порівняно з 2021 р. не зросли значним чином, доля імпорту саме країнами Європейського Союзу зросла з 26,67% до 45,03%. У значній мірі це пов'язано із підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, що набула чинності 01.09.2017.

Варто виділити основні товарні групи згідно Гармонізованої системи опису та кодування товарів, які імпортували країни ЄС у 2021 році – машини, механічні пристрої, електричні машини та обладнання, мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки, транспортні засоби, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, фармацевтична продукція.

Не можна не відзначити, що значного зростання обсягів експорту кінцевих продуктів та високотехнологічних виробів не спостерігається протягом досліджуваних років. З урахуванням географічної переорієнтації українського експорту на країни ЄС, варто звернути увагу на необхідність переорієнтації експорту сировинного на експорт готової та високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю, що укріпить економіку країни. Відповідно,

вирішальну роль для подальшої диверсифікації продукції та підвищення конкурентоспроможності можуть відігравати інновації у виробничому процесі.

До основних проблем інтеграції української економіки у світове економічне товариство можна віднести наступні:

- катастрофічно низьке зростання обсягів виробництва внаслідок загальної кризи та пандемії COVID-19 – за даними Світового банку [8] валовий національний дохід у 2021 р. порівняно з 2012 р. зріс на 135,85 млрд дол. США або ж у 1,3 рази. Для порівняння: валовий національний дохід Польщі у 2021 р. порівняно з 2012 р. зріс на 483,83 млрд дол. США або ж у 1,56 разів. Забезпечення країни власною продукцією зростає незначним чином, економіка країни дуже залежна від імпорту, хоча і спостерігається зниження показника залежності економіки країни від імпорту протягом останнього п'ятиріччя;
- низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції через недостатній рівень використання потенціалу вітчизняного виробництва продукції з високою доданою вартістю, незважаючи на наявність в країні дешевих сировинних і трудових ресурсів;
- експорт товарів, що більшою мірою не відповідають договорам про міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва;
- недоліки існуючої системи управління зовнішньоекономічними відносинами;
- недостатній досвід вітчизняних підприємств у взаємодії із конкурентами на міжнародному ринку;
- еміграція висококваліфікованих фахівців та молоді, «відтік мізків», через що відчувається нестача висококваліфікованого персоналу на українських підприємствах;
- слабкий рівень технічного забезпечення українських виробництв, недостатній рівень впровадження інновацій та сучасних технологій;

- нестача фінансування та інвестицій для швидкої інтеграції. Проблеми із інвестиційним кліматом, невисокий рівень прямих іноземних інвестицій;
- недосвідченість українських товаровиробників у проведенні аналітики по закордонних ринках збуту, наявних конкурентах та споживачах.

Як результат – на даний момент зовнішньоекономічну діяльність України можна охарактеризувати переважно негативними тенденціями, в першу чергу у сфері міждержавної торгівлі. Обсяги українського експорту скорочувалися протягом 2013-2015 рр., потім поступово зростали, і лише у 2021 році майже сягнули обсягів експорту за 2012 р. (найбільших за усі 10 досліджуваних років). В товарній структурі експорту України переважають паливно-сировинні товари, питома вага електричного обладнання, машин та високотехнологічних товарів дуже мала. Низький рівень участі України в міжнародному поділі праці, про що свідчить експорт товарів, що більшою мірою не відповідають договорам про міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва [60].

Зазначені вище обставини визначають те місце, яке Україна може посісти і фактично вже посідає в системі міжнародного поділу праці. Це місце периферійної країни, яка призначена обслуговувати передові країни «центру» своєю сировиною, дешевою робочою силою та територією, на якій можливе розміщення екологічно шкідливих виробництв. Тому задля подальшого економічного розвитку та органічної інтеграції у світове економічне господарство, Україні необхідно терміново кардинально змінювати акценти в зовнішньоекономічній діяльності. Особливо це стосується напрямів розвитку міжнародних господарських відносин.

3.2 Перспективи інтеграції України у світове економічне господарство

Глобалізація відкриває можливості для інтеграції у світове економічне господарство, але вона також є багатогранним викликом для уряду країни, що прагне покращити рівень життя свого народу. Серед найважливіших викликів – стабільне нарощування виробничого потенціалу, диверсифікація виробництва з відходом від сировинної орієнтації для подолання негативних наслідків зовнішньої торгівлі, збільшення енергетичних потреб та впровадження досягнень науково-технічного прогресу задля розвитку наявного потенціалу виробництв.

Незважаючи на занепад, спричинений пандемією COVID-19, світовий економічний розвиток досяг значних успіхів за останні роки завдяки покращенню загального клімату: поліпшенню доступу до ринків, відносно стабільним фінансовим ринкам, збільшенню прямих іноземних інвестицій та грошових переказів, а також зростанню цін на сировинні товари. Вони можуть бути пов'язані з певними змінами в політиці, кращим управлінням економікою та циклічними коливаннями. Зростання цін на сировинні товари, зумовлене високим попитом, стало благом для багатьох країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, включаючи Україну.

Не всі країни однаково виграли від цих позитивних змін та повноцінно використали можливість інтеграції у світове економічне господарство. Певною мірою це пов'язано з різними обмеженнями, які заважають торгівлі мати позитивний вплив на економічний розвиток. Зокрема, існує низка бар'єрів та перешкод для входу на ринок, таких як технічні, санітарні та фітосанітарні стандарти, антидемпінгові заходи.

За останні 30 років роль прямих іноземних інвестицій та транснаціональних корпорацій у світовій економіці значно зросла. Відкриття національних ринків для торговельних і фінансових потоків та технологічні зміни знизили вартість ведення бізнесу на міжнародному рівні та відкрили нові можливості. Таким чином, транснаціональні корпорації змогли дослідити нові ринки, отримати доступ до природних ресурсів за кордоном і шукати шляхи

підвищення ефективності, які дозволять їм конкурувати в новому міжнародному середовищі.

Важливим джерелом фінансування інвестиційних потреб української економіки є прямі іноземні інвестиції. Прямі іноземні інвестиції забезпечують можливість часткового вирішення проблеми технологічного оновлення основних фондів підприємства, а також містять у собі потенціал нарощування експорту створеної ними продукції та послуг, можливість імпорту технологій, професійних навичок, управлінського досвіду, які сприяють налагодженню ринкових механізмів та інтеграції економіки України у світове економічне господарство [18].

Інвестиційна привабливість складається з певних чинників, які впливають на оцінку перспектив і можливостей інвестування в ту чи іншу країну. Ця оцінка залежить, з одного боку, від динамічності ринкової кон'юнктури, а з іншого – від сприятливості інвестиційного клімату, насамперед, від системи оподаткування, державної підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, захисту прав інтелектуальної власності та гарантій повернення вкладених коштів. Така державна політика свідчить про зростання інвестиційної привабливості країни на міжнародній арені [18]. Закон України «Про режим іноземного інвестування» визначає іноземні інвестиції як «цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку або створення соціального ефекту» [51].

Найбільш привабливою формою здійснення інвестицій в Україні є прямі іноземні інвестиції, але враховуючи негативні тенденції останніх років, доцільним є підвищення інвестиційної привабливості країни шляхом безпосередньої участі держави у забезпеченні захисту та безпеки вкладень інвесторів, створення ефективної інвестиційної стратегії, приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС, що призведе до збільшення припливу прямих іноземних інвестицій [18].

Однією з дуже важливих подій, що відкрили нові перспективи для України на шляху до інтеграції у світове економічне господарство, було

підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Підписання Угоди відкрило українським виробникам преференційний доступ до одного з провідних ринків світу. Завдяки Угоді про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка є частиною Угоди про асоціацію, український експорт до країн ЄС помітно активізувався.

Станом на сьогодні Україна є однією з країн-лідерів з експорту аграрної продукції до ЄС. Вітчизняні виробники отримують ще більше переваг, коли набуде чинності так званий промисловий безвіз, що дозволить їм експортувати свою промислову продукцію до ЄС на тих самих умовах, що діють в ЄС. Наразі український уряд вже готується до підписання такої угоди [63].

Розвинені країни світу переважно здійснюють зовнішньоторговельні відносини наступним чином: експортують конкурентоспроможні на зовнішньому ринку товари, на які під час виробництва витрачається мінімальна кількість ресурсів, імпортують – ті, що простіше та дешевше придбати, аніж виготовляти на території своєї країни.

Європейський ринок, на який останнім часом орієнтований український експорт, характеризується стабільністю та високою конкуренцією. Він ще слабо освоєний українськими підприємствами через брак необхідних знань у маркетинговому супроводі та сертифікації своєї продукції, побоювання виходити за межі звичних ринків збуту через можливі збитки та недостатність відповідного досвіду

Українським товаровиробникам, орієнтованим на європейські ринки збуту, варто зосередитись на відповідності їхньої продукції спільним з країнами ЄС стандартам. Крім того, не слід надто сподіватися, що розвинутий ринок ЄС буде орієнтованим на український експорт. Ринок ЄС значно перевищує український ринок за обсягом ВВП і має власних могутніх виробників у всіх секторах економіки [30].

Важливою перспективою для України є вихід на світовий ринок з принципово новою продукцією у сфері ракетно-авіаційної техніки,

приладобудування, окремі галузі електронної та електротехнічної промисловості, виробництво зварювального обладнання [65].

Міністр економіки України, Юлія Свириден, у вересні 2021 року взяла участь у панельній дискусії на щорічному форумі Yalta European Strategy, де разом з авторитетними економістами, політиками та бізнесменами з усього світу обговорила, якою має бути Україна майбутнього.

Щоб досягти амбітних цілей зростання – від перехідної (транзитної) економіки до економіки, що розвивається, розроблено план, який Міністр озвучила на форумі:

- досягнення оптимального розміру держави в економіці (через поступове скорочення фіскального відсотка ВВП, та як наслідок державних витрат відносно доходів, що має своєю чергою збільшити обсяг капітальних інвестицій у приватному сектору);
- ставка на розвиток малого та середнього бізнесу;
- дерегуляція (спрощення діяльності бізнесу, видалення зайвих процедур і бюрократії);
- встановлення верховенства права (головна мета – зменшити ризики країни через політичні та правоохоронні дії, що допоможе збільшити прямі іноземні інвестиції);
- модель зростання завдяки розвитку експорту;
- інтенсивні інвестиції у виробництво;
- розвиток транспортної логістики;
- масова приватизація держпідприємств та скорочення обсягу держави в економіці;
- розвиток сфери соціальних послуг через державно-приватне партнерство;
- військово-технічний прорив через інновації у сфері мілітарних технологій [31].

В умовах складних умов світової фінансово-економічної кризи експорт залишатиметься одним із суттєвих пріоритетів розвитку національної

економіки, будучи основним джерелом валютних надходжень у країну, що передбачає розвиток та реалізацію з боку держави заходів щодо стимулювання експортерів.

У зв'язку з цим розвиток експортного потенціалу країни має враховувати основні макро- та мікроекономічні чинники розвитку країни, які відіграють роль у формуванні системи управління. Системний підхід до розробки стратегії національного розвитку вимагає певної послідовності реалізації цього процесу. Тому пропонуємо наступний зміст роботи з реалізації концепції розвитку експортного потенціалу країни, який складається з наступних етапів (рис. 3.3).

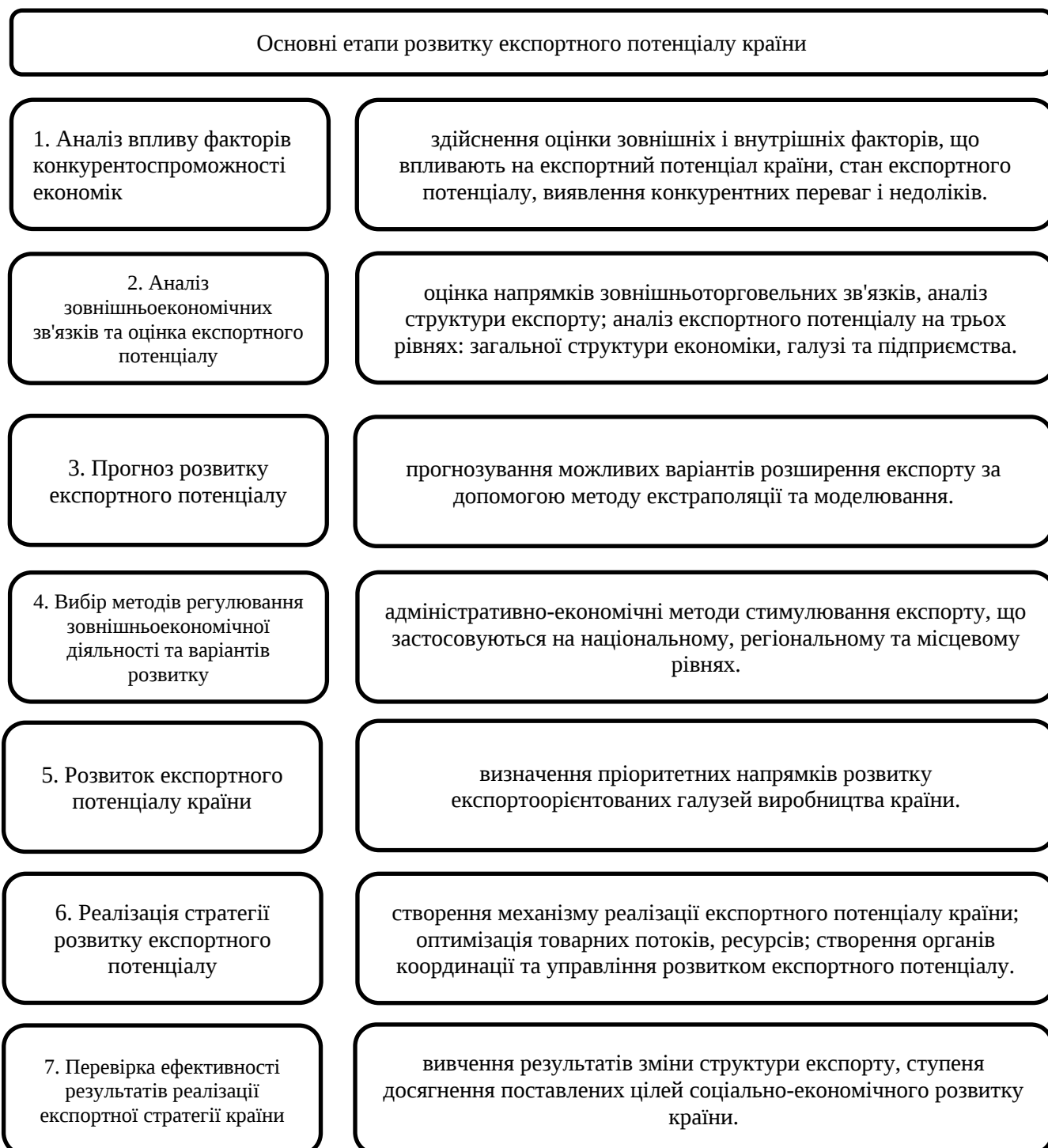

Рисунок 3.3: Етапи реалізації концепції розвитку експортного потенціалу країни

Складено за: [3].

Перший етап – аналіз факторів конкуренції з метою визначення загального потенціалу економічної системи країни, її конкурентних переваг та недоліків. На даному етапі можна розділити країну на регіони, що дає можливість сконцентруватися на сильних сторонах кожного з них.

На другому етапі оцінюються основні напрями зовнішньоекономічних зв'язків, які характеризують стан експортного комплексу країни. При цьому необхідно враховувати тенденції розвитку світової економіки та місце національної системи в структурі світогосподарських зв'язків. Все це формує підґрунтя для розробки стратегії розвитку експортного потенціалу країни.

Третій етап – аналіз та планування можливих варіантів розвитку експорту та покращення його структури. Визначення пріоритетних напрямів експортної політики та ефективних інструментів її реалізації.

Четвертий етап – вибір прийнятних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до територіальних особливостей країни, стану регіональної економіки. На цій основі визначаються можливості надання пільгових умов регіональним експортерам, джерела пов'язаних з експортом бюджетних надходжень, залучення іноземних інвестицій тощо.

П'ятий етап базується на розробці стратегії розвитку експортного потенціалу країни шляхом вибору пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованих галузей.

Шостий етап – розробка механізму реалізації стратегії розвитку експортного потенціалу країни. Тут зусилля концентруються навколо конкретних програм зовнішньоекономічної діяльності з метою підвищення ефективності результатів їх реалізації.

Сьомий етап передбачає оцінку ефективності результатів реалізації експортної стратегії країни та досягнення цілей її соціально-економічного розвитку.

Запропонований підхід дозволяє пов'язати аналіз і прогнозування стану експортного потенціалу з формуванням стратегії розвитку країни та запропонувати механізм її реалізації з урахуванням методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та фінансових можливостей країни. У найближчій перспективі розвиток експортного потенціалу та його товарної структури визначатиметься двома групами взаємопов'язаних факторів. З одного боку, існують більш-менш статичні фактори, що характеризуються порівняльними регіональними перевагами, як то наявність природних ресурсів, їх активне використання з акцентом на високотехнологічну продукцію та продукцію з високим ступенем переробки. З іншого боку, динамічно змінюються фактори конкурентних переваг, пов'язані з науково-технічними досягненнями та інноваціями. Поєднання регіональних та технічних конкурентних переваг країни підвищує її конкурентоспроможність у глобальному економічному просторі. Це забезпечує стабільне зростання експорту та його стимулюючий вплив на економічний розвиток.

Варто зазначити, що проведений у другому розділі магістерської роботи аналіз структури зовнішньоекономічної діяльності може відігравати роль перших двох етапів реалізації запропонованої концепції розвитку експортного потенціалу України.

На сьогоднішній день перспективи входження України у світове економічне господарство, зокрема до європейських ринків збуту, є досить непоганими. Цьому сприяють і майбутні перспективи входження України до числа країн Європейського Союзу, і сприятливі умови для українського експорту з їхнього боку. Ці наявні перспективи гальмуються недостатнім рівнем знань про європейські ринки, повільною перебудовою виробничого сектора з орієнтованого на експорт до країн СНД, недостатніми забезпеченістю сучасним обладнанням та впровадженням технологій, які є досягненнями

науково-технічного прогресу, сюди ж можна віднести неефективність підтримки українського експорту з боку держави.

Продовжуючи роботу із запропонованою послідовністю етапів концепції розвитку експортного потенціалу та зважаючи на європейський вектор у зовнішній торгівлі України, визначимо пріоритетні напрями розвитку експортного потенціалу країни та основні методи їх досягнення (рис. 3.4.).

Рисунок 3.4.: Концептуальна схема стратегії розвитку експортного потенціалу України.

Складено автором.

Світовий досвід демонструє, що інтеграція в сучасне світове економічне господарство – тривалий процес, що потребує розроблення та дотримання довгострокової економічної політики, яка бере до уваги економічні і господарські особливості країни, тенденції науково-технічного прогресу та світогосподарських зв'язків. Її реалізація полягає в структурній перебудові економіки, підвищенні конкурентоспроможності її галузей, корінній перебудові форм і методів господарських зв'язків, у поступальному русі вперед в напрямку більшої відкритості національної економіки [25].

Звісно, на Україну чекають досить складні переломні часи трансформації перехідної економіки до економіки, що розвивається. Проте через достатню підтримку з боку розвинених європейських країн та безперечне прагнення України та українського народу до переорієнтації вектору розвитку у європейському напрямку, є всі умови для успішної інтеграції із усіма позитивними наслідками.

ВИСНОВКИ

Однією з характерних рис сучасного стану світової економіки є умовне розмиття кордонів між країнами, в результаті чого розвиток зовнішньоекономічної діяльності, що представляє собою різні форми виходу на зовнішні ринки, стає головним сприятливим фактором успішного функціонування будь-якого підприємства, а тим більше країни.

Проведені в магістерській кваліфікаційній роботі дослідження показали, що за аналізований період з 2012 по 2021 роки спостерігається не надто сприятлива тенденція розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Постійний дефіцит торгового балансу свідчить про те, що зовнішня торгівля України залишається недостатньо ефективною – обсяги імпорту перевищують обсяги експорту з країни. Значний рівень втягнення України в зовнішню торгівлю підтверджується не тільки рівнем залежності економіки від імпорту, а й показником частки зовнішньоторговельного обороту у ВВП (близько 80%).

Збалансованість експорту та імпорту товарів і послуг відмічена лише у 2014-2015 рр., в інші періоди спостерігається нестача експортних надходжень для оплати імпортованих товарів та послуг, що викликає необхідність оплачувати імпортовані товари з валютних резервів держави.

За результатами аналізу товарної структури експорту робимо висновок про те, що експорт України є переважно сировинним, а частка високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю в українському експорті має тенденцію до зниження. Це робить економіку країни вразливою та занадто залежною від країн-імпортерів, які постачають нам готову продукцію з нашої сировини, тим самим поповнюючи бюджет своєї країни та спуштошуючи український.

Маючи шалений потенціал з виробництва високотехнологічної продукції машинобудування та сучасного технологічного обладнання, нашій країні варто спрямувати сили на те, щоб не тільки збільшити обсяги виробництва такої

продукції в Україні задля зменшення залежності від її імпорту з закордону, а й для того, щоб мати змогу запропонувати реалізацію високотехнологічної продукції на міжнародному ринку, тим самим підтримуючи вітчизняну економіку.

Значна частина зовнішньоекономічних операцій в Україні на сьогодні відбувається на рівні приватного підприємництва із недостатнім ступенем державного регулювання та підтримки. Підприємці побоюються виходити зі своїми товарами за межі звичних ринків збуту через недостатність досвіду та певних знань у галузях маркетингу та сертифікації своєї продукції у відповідності із міжнародними нормами.

За результатами аналізу географічної структури зовнішньоекономічної діяльності України, робимо висновки про глобальну переорієнтацію експортних потоків України з країн СНД на країни Європейського Союзу, найбільшим же експортером української продукції у 2021 році став Китай.

Існує потреба у глобальній трансформації не тільки географічної структури експорту, а й товарної. Інтеграція української економіки у світове економічне товариство визначається значною потребою у впровадженні нових технологій та фінансових ресурсах, в тому числі залучених через інвестиції.

Розробляючи зовнішньоекономічну стратегію, Україні варто враховувати дві найважливіші реалії – потреби та тенденції розвитку міжнародної економіки, рівень розвитку та структуру національної економіки. З урахуванням економічної та політичної ситуації стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності України визначається рівнем євроінтеграції.

Отже, визначимо основні напрями, що сприятимуть динамічному розвитку зовнішньоекономічної діяльності України:

- переорієнтація зовнішньоекономічної діяльності на експортну діяльність шляхом підвищення конкурентоспроможності продукції, що відповідає європейським стандартам;
- стимулювання розвитку експортоорієнтованих галузей з боку держави, де найбільш ефективним стане саме фінансове сприяння, в тому числі

із залученням коштів державного бюджету: кредитування експорту, страхування експортних кредитів, надання державних гарантій у відповідності до норм і вимог СОТ, які визначають прийнятий у світовій практиці порядок надання державної підтримки експорту.

Цілком логічним буде припущення, що країни Європейського Союзу стануть основним напрямком зовнішньоекономічної стратегії України протягом наступного десятиріччя.

Основними елементами реалізації стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності України мають стати:

- створення могутнього експортного сектора;
- активне залучення прямих іноземних інвестицій;
- сприятлива кредитна, податкова, валютна, фінансова та цінова політика, що стимулює диверсифікацію експортно-імпортних відносин;
- залучення висококваліфікованих фахівців у зовнішньоекономічній діяльності;
- реалізація підприємницької діяльності за кордоном;
- формування масштабної зовнішньоекономічної інфраструктури;
- впровадження досвіду європейських та світових економічних об'єднань.

Підсумуюмо, шляхом сталого розвитку зовнішньоекономічної діяльності України має стати впровадження політики, що стимулює українські підприємства до освоєння зовнішніх ринків та збільшення обсягів експорту за допомогою впровадження новітніх технологій та імплементації світового досвіду стосовно норм та стандартів якості продукції задля забезпечення високого рівня конкурентоспроможності товарів українського виробництва на світових ринках.

Національна економічна стратегія стосовно розвитку зовнішньоекономічної діяльності має бути орієнтованою на ідеї євроінтеграції та забезпечення найбільш ефективних форм реалізації потенціалу співробітництва України із розвиненими країнами світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anna Stankiewicz-Mróz, Viktor Perederii, Valentyna Novak, Oksana Ilienکو, Oksana Kyrylenko, Ganna Gurina Kateryna Razumova, Elvira Danilova, Svitlana Petrovska Larysa Lytvynenko. FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES TEXTBOOK. – LODZ UNIV€LSITY OF T€CHNOLOGY LODZ, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://repozytorium.p.lodz.pl/bitstream/handle/11652/1944/Foreign_econ_activ_Stan_kiewicz_Mroz_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Caraiani G. Cooperare economică internațională / Gheorghe Caraiani, Constantin Georgescu. București: Pro Universitaria, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ujmag.ro/economie/economie-politica/cooperarea-economica-internationala/rasfoire/>
3. Dooranov A. Tools for the Country’s Export Potential Development. Economic Affairs, Vol. 67, No. 04, pp. 573-578. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv67n4w.pdf>
4. Finger. J. M., Kreinin, M. E. (1979). “A Measure of `Export Similarity` and Its Possible Uses”, The Economic Journal, vol. 89(356), pp. 905–912.
5. Hausmann R., Klinger B. Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space. SSRN Electronic Journal. 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.2139/ssrn.939646>
6. Innovative, Scientific and Technical Activities in Ukraine: Modern Trends and Forecasts / L. Halkiv et al. 2020 IEEE Third International Conference on Data Stream Mining & Processing (DSMP), Lviv, Ukraine, 21–25 August 2020. 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.1109/dsmp47368.2020.9204148>
7. Trade map – International Trade Statistics. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.trademap.org/Index.aspx>
8. World Development Indicators. GNI, PPP (Current International \$). Офіційний сайт Міжнародного банку реконструкції та розвитку. [Електронний

ресурс] – Режим доступу: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?dsid=2&series=NY.GNP.MKTR.PP.CD>

9. Аналіз експортного потенціалу Дніпропетровського регіону, визначення потреб та можливостей експортерів, які орієнтували свою продукцію на ринок росії. Підвищення експортного потенціалу Дніпропетровської області: диверсифікація ринків. 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Diversifikacija_rinkiv_2019.pdf

10. Боб Ю. В., Недбальок О. П. Суть і перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. КНТЕУ, 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/bob-yuv-nedbalyuk-op-sut-i-perspektivi-rozvitkuzovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-v-ukrayini/>

11. Верланов Ю.Ю. Передумови формування зовнішньоторговельної політики країни в контексті економічної. Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. 2009. № 51

12. Вітько Д. О. Детермінанти конкурентоспроможності компаній на аграрних ринках ЄС. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vitko_Daniil/Determinanty_konkurentospromozhnosti_kompanii_na_ahrarykh_rynkakh_YeS.pdf?

13. Власенко Л. В. Комбінований індекс схожості експорту на прикладі аналізу зовнішньоторговельних зв'язків України. Ефективна економіка. 2022. № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/360283900_Kombinovaniy_indeks_shozosti_eksportu_na_prikladi_analizu_zovnisnotorgovelnih_zv'azkiv_Ukraini

14. Власенко Л. В. Комплементарність торгівлі України та країн європейського союзу як індикатор успішності євроінтеграції. Ефективна економіка. 2021. № 7. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/354684051_Komplementarnist_torgivli_ukraini_ta_krain_ES_ak_indikator_uspisnosti_ekonomichnoi_integracii

15. Гаврилук О. В., Румянцев А. П. Економічна інтеграція в сучасному світі. – К.: Наукова думка, 2012. – 400 с.

16. Галюк Т.С. Україна на світовому ринку товарів. Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір. Маріуполь, 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2019/zbirnik_mek_2019.pdf

17. Григорова-Беренда Л. І. Теорія і практика зовнішньої торгівлі: навчальний посібник / Л. І. Григорова-Беренда, М. В. Шуба. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – 136 с.

18. Гук О.В., Коржов Є.О. Прямі іноземні інвестиції: сучасні тенденції. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб.тез доп. Київ, 2021. С. 210-211

19. Деліні М.М. Проблеми інтеграції України в світове співтовариство в сучасних умовах. Глобальні та національні проблеми економіки. 2014. № 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/343548112_Problemi_integracii_Ukraini_v_svitove_spivtovaristvo_v_sucasnih_umovah

20. Економічне співробітництво. Офіційний сайт посольства України в Республіці Болгарія. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/99-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-makedonijeju>

21. Задоя А. О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції / А. О. Задоя // Академічний огляд. – 2016. – № 2. – С. 110-117. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/stories/files/2016-2/15.pdf>

22. Зеліч (Яцко) В.В. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств: навч.-метод.комплекс. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ». 2015. 96 с.

23. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: навчальний посібник / за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової. – К.: Освіта України, 2012. – 300 с.
24. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб./ За ред. О.В. Шкурупій-К.:Центр учбової літератури, 2012.-248 с.
25. Клименко Я.В. Проблеми входження України у світовий економічний простір. Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. 2010. № 10. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_10_3/stat_10_3/80.pdf
26. Клімова О. І. Структурні зміни в економіці: основні поняття та види. Вісник Сумського державного університету. Економіка. 2011. № 2. С. 35–42.
27. Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П. Актуальні тренди міжнародної торгівлі товарами та особливості зовнішньої торгівлі України. Бізнес Інформ. 2019. № 9. С. 28–35.
28. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толканов, С. Марковський. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
29. Крамарев Г.В., Шликова В.О., Леванда О.М. Аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності України. Бізнес Інформ. 2019. № 1(492). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/336770546_Analiz_dinamiki_ta_strukturi_zovnisnotorgovelnoidialnosti_Ukraini
30. Ксьондз С. М. Перспективи інтеграції України та українських підприємств за умов нестабільної економічної ситуації [Текст] / С. М. Ксьондз, І. І. Малащук, М. В. Федорчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Вип. 13. Ч. 2. – С. 5–8. – Бібліогр.: с. 8
31. Маємо зробити все, щоб Україна перейшла від транзитної економіки до економіки, що розвивається, за одне десятиліття. Міністерство економіки України. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/maiemo-zrobyty-vse-shchob-ukraina-pereishla-vid-tranzytnoi-ekonomiky-do-ekonomiky-shcho-rozvyvaietsia-za-odne-desiatylittia-iuliia-svyrydenko-na-forumi-yes-pro-maibutnie-krainy>

32. Мазаракі А. А., Юхименко В. В., Гребельник О. П. Управління експортним потенціалом України: монографія. Київ, 2017. 210 с.

33. Маслій В. Методика аналізу структури прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2013. — Вип. 18. — С. 106–115.

34. Міжнародні економічні відносини: регулювання міжнародних економічних відносин / А. С. Філіпенко, та ін. — К.: Либідь, 2001. — 254 с.

35. Міщенко Н. Г., Кабаці Б. І., Федоренко А. О. Залежність економіки України від зовнішньої торгівлі: тенденції зміни індикаторів. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки, 2021. № 62. С. 12–21. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/740/703>

36. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1965>

37. Насипайко Д. С., Подплетній В. В. Основні ризики зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах розвитку глобалізаційних процесів. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 11. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_11_15

38. Новіков О. Є., Садринов Т.Ш.. Систематизація наукових поглядів щодо визначення сутності терміна «Зовнішньоекономічна діяльність». Вісник Хмельницького національного університету 2014, № 2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2014_2_2/39.pdf

39. Офіційний сайт Державної служби статистики. Зовнішньоекономічна діяльність. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm

40. Офіційний сайт науково-технічної фірми «ІНТЕС». Українська класифікація товарів ЗЕД. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://qdpro.com.ua/uktzed>

41. Офіційний сайт Фінансового порталу Мінфін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

42. Пан М.П., Торкатюк В.І., Шутенко А.Л., Вороніна О.С. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Конспект лекцій для студентів 5 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки 0501 – “Економіка і підприємництво”, спец. 6.050100 – «Економіка підприємства». – Харків: ХНАМГ, 2008. – 158 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.kname.edu.ua/5540/1/%D0%A5%D0%9D%D0%90%D0%9C%D0%93_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9_%D0%9E%D0%97%D0%95%D0%94_4.pdf

43. Пасінович І.І. Структурний розвиток економіки та сучасні виклики структурної трансформації в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. № 1. С. 82—87.

44. Пахуча Е. В., Філімонов Ю. Л., Лещенко Л. О. Структурні зміни зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією. Ефективна економіка. 2019. № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2019/50.pdf

45. Плющ Д.С. Зовнішньоторговельні ефекти зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом. – Київ, 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[https://shron1.chtyvo.org.ua/Pliusch_Diana/Zovnishnotorhovelni_efekty_zony_vilnoi_torhivli_Ukrainy_z_Yevropeiskym_Soiuzom.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Pliusch_Diana/Zovnishnotorhovelni_efekty_zony_vilnoi_torhivli_Ukrainy_z_Yevropeiskym_Soiuzom.pdf?PHPSESSID=eatvkviosbuf8m9olf6g7ud532)
PHPSESSID=eatvkviosbuf8m9olf6g7ud532

46. Про Єдиний митний тариф: Закон України від 05.02.1992 р. № 2097-ХІІ: станом на 1 черв. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2097-12#Text>

47. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ: станом на 1 серп. 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

48. Про митну справу в Україні: Закон України від 25.06.1991 р. № 1262-ХІІ: станом на 1 січ. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-12#Text>

49. Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах: Закон України від 15.09.1995 р. № 327/95-ВР: станом на 1 черв. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327/95-вр#Text>

50. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР: станом на 7 лют. 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/94-вр#Text>

51. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР: станом на 17 серп. 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text>

52. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР: станом на 17 серп. 2022 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text>

53. Романова Т. В. Інтегральні показники оцінювання структурних зрушень в економіці. Економіка і регіон. 2016. № 6. С. 20—27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reposit.nupr.edu.ua/bitstream/PolntNTU/1972/1/%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>

54. Руденко Л. Г. Виклики і загрози просторового розвитку України на шляху до євроінтеграції / Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський, Є. О. Маруняк // Український географічний журнал. – 2016. – № 1. – С. 41-46.

55. Саліхова О.Б. Експорт високотехнологічних товарів України як індикатор реалізації інноваційної політики. Наука та наукознавство. 2010. № 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[http://dspace.nbuiv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/30863/02-](http://dspace.nbuiv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/30863/02-Salikhov.pdf;jsessionid=9B5321C45B785D30C6CF073A842ACB20?sequence=1)

[Salikhov.pdf;jsessionid=9B5321C45B785D30C6CF073A842ACB20?sequence=1](http://dspace.nbuiv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/30863/02-Salikhov.pdf;jsessionid=9B5321C45B785D30C6CF073A842ACB20?sequence=1)

56. Созанський Л.Й. Динаміка і структура зовнішньої торгівлі товарами в Україні. Проблеми розвитку малих відкритих економік. Житомир, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/49.pdf>

57. Статистика: підручник / С. С. Герасименко, А. В. Головач, А. М. Єріна та ін.; під. ред. д-ра екон. наук С. С. Герасименка. 2-ге вид., перероб. і доп.. Київ.: КНЕУ, 2000. 467 с.

58. Таран С., Яворський П., Павицька Ю., Омельченко І., Бучко М. Аналіз торгівлі послугами між Україною та ЄС в рамках ПВЗВТ. 2021. Центр аналітики міжнародної торгівлі Trade+ Київської школи економіки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/11/Final-DCFTA-services-2021-11-11.pdf>

59. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України // Міністерство економічного розвитку і торгівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=dacb14b1-6f6b-4e14-8f30-40850c221b22>

60. Ткач В.Я., Панасюк І.В. Проблеми інтеграції економіки України у світове господарство. 2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/tkach-vya-panasyuk-iv-problemi-integratsiyi-ekonomiki-ukrayini-v-svitove-gospodarstvo/>

61. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Латвією. Офіційний сайт посольства України в Латвійській Республіці. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://latvia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/82-ukrainelatvia-trade-and-economic-cooperation>

62. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Київ, НТУУ "КПІ", 2009. 488 с.

63. Угода про асоціацію. Євроінтеграційний портал. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/uhoda-pro-asotsiatsiiu>

64. Хомич О.В., Дунська А.Р. Сучасні методи трансформації зовнішньоекономічної діяльності України. Сучасні підходи до управління підприємством. 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/126319>

65. Шевченко Ф. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС / Ф. Шевченко // Економічний вісник. – 2005. – № 1. – С.16-18.

ДОДАТКИ
Додаток А

Таблиця А.1

Гармонізована система опису та кодування товарів

Код групи	Опис
'01	Живі тварини
'02	М'ясо та їстівні субпродукти
'03	Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні
'04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені
'05	Інші продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені
'06	Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень
'07	Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби
'08	Їстівні плоди та горіхи; шкірки цитрусових або динь
'09	Кава, чай, мате або парагвайський чай, прянощі
'10	Зернові культури
'11	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмалі; інулін; пшенична клейковина
'12	Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж
'13	Шелак природний неочищений; камеді, смоли та інші рослинні соки і екстракти
'14	Рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів; інші продукти рослинного походження, в іншому місці не зазначені
'15	Тваринні або рослинні жири та олії та продукти їх розщеплення; готові харчові жири
'16	Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних
'17	Цукор і кондитерські вироби з цукру
'18	Какао та продукти з нього
'19	Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби
'20	Продукти переробки овочів, плодів, горіхів або інших частин рослин
'21	Різні харчові продукти
'22	Алкогольні та безалкогольні напої і оцет
'23	Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин
'24	Тютюн і промислові замінники тютюну
'25	Сіль; сірка; землі та каміння; штукатурні матеріали, вапно та цемент
'26	Руди, шлак і зола
'27	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні
'28	Продукти неорганічної хімії: неорганічні або органічні сполуки дорогоцінних металів, рідкісноземельних металів, радіоактивних елементів або ізотопів
'29	Органічні хімічні сполуки

'30	Фармацевтична продукція
<i>Продовження додатку А.1</i>	
'31	Добрива
'32	Екстракти дубильні або барвні; таніни та їх похідні, барвники, пігменти та інші фарбувальні матеріали, фарби і лаки; замазки та інші мастики; чорнило, туш
'33	Ефірні олії та резиноїди; парфумерні, косметичні та туалетні препарати
'34	Мило, поверхнево-активні органічні речовини, мийні засоби, мастильні матеріали, воски штучні та готові, суміші для чищення або полірування, свічки та аналогічні вироби, пасти для ліплення, пластилін, «стоматологічний віск» і суміші на основі гіпсу для стоматології
'35	Білкові речовини; модифіковані крохмалі; клеї; ферменти
'36	Порох і вибухові речовини; піротехнічні вироби; сірники; пірофорні сплави; деякі горючі матеріали
'37	Фотографічні або кінематографічні товари
'38	Різноманітна хімічна продукція
'39	Пластмаси, полімерні матеріали та вироби з них
'40	Каучук, гума та вироби з них
'41	Шкури необроблені (крім натурального та штучного хутра) і шкіра вичинена
'42	Вироби із шкіри; шорно-сідельні вироби та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)
'43	Натуральне та штучне хутро; вироби з нього
'44	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля
'45	Корок та вироби з нього
'46	Вироби із соломи, трави еспарто та інших матеріалів, які використовуються для плетіння; кошикові вироби та плетені вироби
'47	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури
'48	Папір і картон; вироби з паперової маси, паперу або картону
'49	Друкована продукція, періодичні видання або інша продукція поліграфічної промисловості; рукописи або машинописні тексти та плани
'50	Шовк
'51	Вовна, тонкий та грубий волос тварин; пряжа і тканини з кінського волосу
'52	Бавовна
'53	Інші рослинні текстильні волокна; пряжа з паперу і тканини з паперової пряжі
'54	Нитки синтетичні або штучні; стрічкові та подібної форми нитки із синтетичних або штучних матеріалів
'55	М Синтетичні або штучні штапельні волокна
'56	Вата, повсть і неткані матеріали; спеціальна пряжа; шпагати, мотузки, троси та канати і вироби з них
'57	Килими та інші текстильні покриття для підлоги
'58	Спеціальні тканини; тафтингові текстильні матеріали; мережива; гобелени; оздоблювальні матеріали; вишивка
'59	Текстильні матеріали, просочені, покриті або дубльовані; текстильні вироби технічного призначення
'60	Трикотажні полотна
'61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні

'62	Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних
'63	Інші готові текстильні вироби; набори; одяг та текстильні вироби, що використовувалися; ганчір'я

Продовження додатку А.1

'64	Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини
'65	Головні убори та їх частини
'66	Парасольки від дощу та сонця, палиці, палиці-сидіння, батоги, хлисти для верхової їзди та їх частини
'67	Оброблені пір'я та пух і вироби з них; штучні квіти; вироби з волосся людини
'68	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів
'69	Керамічні вироби
'70	Скло та вироби із скла
'71	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали; біжутерія; монети
'72	Чорні метали
'73	Вироби з чорних металів
'74	Мідь і вироби з неї
'75	Нікель і вироби з нього
'76	Алюміній і вироби з нього
'77	(Зарезервована для використання в майбутньому)
'78	Свинець і вироби з нього
'79	Цинк і вироби з нього
'80	Олово і вироби з нього
'81	Інші недорогоцінні метали; металокераміка; вироби з них
'82	Інструменти, ножові вироби, ложки та виделки з недорогоцінних металів; їх частини з недорогоцінних металів
'83	Інші вироби з недорогоцінних металів
'84	Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини
'85	Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя
'86	Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; сигналізаційне обладнання всіх видів
'87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання
'88	Літальні апарати, космічні апарати та їх частини
'89	Судна, човни та інші плавучі засоби
'90	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя
'91	Годинники всіх видів та їх частини
'92	Музичні інструменти; їх частини та приладдя
'93	Зброя, боеприпаси; їх частини та приладдя
'94	Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені
'95	Іграшки, ігри та спортивний інвентар; їх частини та приладдя
'96	Різні готові вироби
'97	Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат

'98	Комплекти промислового обладнання
'99	Спеціальні комбіновані номенклатурні коди

Додаток Б

Таблиця Б.1.

**Товарна структура експорту України згідно Гармонізованої системи опису та кодування товарів,
тис. дол США**

Код групи	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ЗАГАЛОМ	68694495	63320469	53913302	38127040	36361032	43428391	47334680	49853049	49388093	65870276
'01	7698	13009	14472	25640	30903	45779	45787	62548	51524	42891
'02	315887	348533	381809	377619	387216	531669	645939	711894	651745	827763
'03	18793	20812	27384	12984	17005	26377	24981	33637	42139	54689
'04	612245	691740	575473	386473	330521	494769	480945	453876	426353	385675
'05	6547	9911	15395	20655	8813	11228	12941	15059	15805	22597
'06	1594	2125	1414	2340	3704	3957	4443	6480	5747	7977
'07	138407	112652	129862	97215	152647	235639	235683	184509	168010	187591
'08	199850	138492	148247	154082	148222	195747	228558	260108	238301	336108
'09	12903	11893	14645	10596	14088	13613	12059	11707	15010	15719
'10	6971048	6371335	6544132	6057490	6073915	6501877	7240558	9633332	9417292	11843938
'11	104748	137170	124394	117883	138662	185975	175799	202098	154612	147164
'12	1753973	2048041	1687726	1475456	1534995	2060292	1954150	2563243	1842435	2115783
'13	979	799	557	527	443	587	1091	818	944	3251
'14	1122	53372	85226	55898	27011	23757	33702	52233	47412	18748
'15	4171076	3507076	3823672	3299799	3962969	4612615	4496511	4732236	5759568	6897683
'16	65028	58946	32379	12467	14324	15543	21742	22840	22356	27935
'17	341218	259391	147093	169508	352008	417750	366878	254390	250223	249862
'18	662339	556813	322951	187262	162209	183803	204061	204586	201378	222470
'19	377482	413145	390325	267908	212444	296589	268304	269366	312953	405769
'20	323454	404186	297776	183892	140272	176563	172282	191853	172553	195653

Продовження додатку Б.1

'21	195388	252120	212293	117179	100209	121122	131984	142676	159563	175289
'22	384995	411316	251360	183592	163742	209147	229634	210821	223570	304323
'23	877723	923387	1108296	995781	982984	1052386	1224764	1486235	1576501	1727153
'24	266278	292367	334219	350796	321816	355730	398709	437606	441336	448283
'25	704528	711840	619107	395016	327658	422099	443055	413213	355812	503391
'26	3306148	3917529	3472393	2216459	1954649	2736137	3035253	3590242	4420742	7027239
'27	3639728	2865375	2012699	488016	446457	790374	861312	863026	530440	743170
'28	1695440	1744303	1178241	967422	631092	780581	883220	796273	741804	947178
'29	398230	232520	154148	66519	68574	139502	229546	210141	174076	309447
'30	243458	251526	255627	155442	184183	193388	216178	250791	268222	301376
'31	1786453	1171091	694477	534088	328170	133657	70393	224855	377391	632732
'32	362993	334641	236317	74852	68331	84741	101329	110285	114252	135598
'33	187240	204587	174986	106506	93268	109285	124480	110844	95799	124665
'34	131214	150520	143428	73231	46332	52703	52478	35767	41685	43036
'35	68751	59156	81245	56944	38276	48449	52027	45626	52684	69716
'36	11636	11154	8239	7920	11359	12597	8631	4858	2671	6610
'37	747	687	486	325	335	369	292	322	400	290
'38	167120	167066	126770	87595	88254	108309	132681	141040	151086	187103
'39	780070	600324	459590	342530	333950	466347	610121	635037	599777	951551
'40	219367	187468	126847	70027	75253	95116	84135	86499	82882	120960
'41	88108	92400	85690	59655	64736	80478	88761	82661	73548	86181
'42	34746	40403	39053	37227	40343	47224	50382	46888	39124	52973
'43	12774	16114	31942	17817	16883	24526	26211	19532	21976	28221
'44	1059614	1143722	1261956	1106386	1130634	1204743	1492545	1398292	1408411	1939864
'45	117	32	174	218	292	470	1029	783	1034	2340
'46	753	637	495	593	671	1135	1053	1296	1553	2818
'47	568	1241	932	417	1214	2991	2458	3345	3574	3750
'48	1007673	1079848	851340	534668	471728	451074	482271	372075	355217	453543

Продовження додатку Б.1

'49	123836	165530	133399	82011	63961	62013	63871	62288	38197	62135
-----	--------	--------	--------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

'50	29	8	12	28	34	8	22	49	9	1
'51	5153	7923	7375	4242	4141	5136	7655	5204	3300	4079
'52	5094	5436	3743	3514	2724	2600	2703	2518	2402	2606
'53	1189	974	1182	1342	1414	994	1323	911	489	265
'54	3978	6295	4006	4435	7952	9865	10325	12523	9918	10896
'55	11188	15914	13276	12461	16991	21428	20866	21773	14923	22281
'56	31843	39965	48747	52898	54783	66596	83565	97315	93157	106274
'57	20327	20531	14717	6275	6210	11495	13582	17724	21132	27606
'58	3616	3896	3597	3716	3522	3763	3562	3415	4130	4813
'59	29928	27614	21320	12623	9175	8608	10711	11065	10013	10957
'60	10322	14074	11990	9891	7765	12230	9887	5579	5426	8153
'61	158841	165101	135546	96890	107334	121916	136222	123989	109634	133268
'62	397391	400184	410613	330856	355077	378791	404170	391720	338540	335301
'63	104760	103215	109737	95050	100322	116237	141965	153410	165098	197477
'64	170156	191507	196055	144692	154506	171323	194470	174357	152496	171270
'65	2643	2711	2013	2569	3061	3317	6056	6952	6857	8894
'66	2798	4040	4494	3281	5865	5505	7176	6162	5538	7003
'67	309	479	248	278	389	308	544	907	577	574
'68	135603	157387	119099	75984	72137	88421	103403	101833	102506	125021
'69	304219	293476	226500	139345	111417	138382	138300	129728	131887	185373
'70	142897	132258	133758	116242	114988	137518	160290	183157	208843	244627
'71	139783	118414	161444	82031	51958	103692	62443	89859	114391	135339
'72	15328328	14319265	12907071	8077621	7247249	8667345	9936987	8735990	7690483	13137289
'73	2837032	2590151	1695819	916985	689794	894806	1109875	1041627	877767	1243938
'74	196349	163127	162615	116717	74682	132521	139684	79711	85706	197343
'75	14475	20018	21865	5741	6295	5624	8126	4503	3132	4934
'76	144681	143703	126642	112448	92683	129323	131949	100517	108067	164266

Продовження додатку Б.1

'78	17048	19866	21529	22730	29322	44702	33673	27072	25015	36764
'79	12909	6765	17284	95	18	64	363	467	69	501

'80	120	42	101	22	20	172	313	45	117	279
'81	157044	128425	132965	97082	77890	95318	97670	109273	63172	74524
'82	34071	40739	23987	17924	17305	21451	25234	28188	31252	39700
'83	135544	138975	125628	103349	103598	131660	148818	128288	144880	207148
'84	3786973	3840461	2977213	1961642	1561255	1693407	1724306	1692402	1913911	2118767
'85	3230868	3134059	2682123	1979214	2076690	2548237	2930412	2772039	2546419	3167277
'86	4107183	2463153	839353	210822	237776	243911	253460	546045	418597	290382
'87	585412	375052	293074	175608	132485	135523	137484	136524	115969	161333
'88	924073	313690	246403	190636	78943	34639	61050	70163	81941	66749
'89	345080	191095	93426	102114	106455	184357	217336	129611	140075	158826
'90	291585	292940	229394	156010	143254	149179	145590	178106	160570	167557
'91	1915	2378	2055	2015	1995	2547	2560	2752	1605	2056
'92	681	939	535	544	442	431	484	460	325287	358
'94	508766	555859	531193	397190	397827	542566	625803	674302	749937	1029121
'95	95391	96680	94369	71526	73691	95660	115017	120295	105851	111357
'96	4875	8416	110710	55600	65543	83175	85377	77811	145002	105012
'97	346	637	232	290	183	6548	881	560	558	2517
'99	409590	574288	127567	109551	186144	356270	157771	6021	1758	240001

Складено за: [7].

Додаток В

Таблиця В.1.

**Товарна структура імпорту України згідно Гармонізованої системи опису та кодування товарів,
тис. дол США**

Код групи	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ЗАГАЛОМ	84656667	76986013	54381409	37516153	39249626	49439156	57187093	60684881	53978092	69962816
'01	96500	113317	77379	59701	57981	57433	71824	76641	80912	89766
'02	721944	628493	238898	99338	80773	112072	167663	158604	165010	206189
'03	687662	864249	593875	291102	409948	454679	549476	644617	680272	848855
'04	196357	262772	185715	79730	59466	84864	106423	169492	308397	376672
'05	15759	25560	26808	18252	18087	21764	22509	22120	23177	28353
'06	153573	143174	69078	19289	22438	27126	33977	40905	48791	72149
'07	146655	185629	162507	62807	81655	75866	106191	212385	262508	248751
'08	1129997	1243041	800594	467061	476179	476885	526690	673160	794894	821362
'09	321843	336593	259862	185771	187759	194132	209046	222434	251295	265982
'10	249024	306525	366623	154707	148800	176693	191103	180818	178912	163338
'11	28267	26034	25108	14028	22104	32239	34339	35084	35161	58507
'12	359033	390634	311848	214992	319518	358254	397429	400839	388048	455477
'13	39036	36497	30169	26541	25340	25246	29654	28304	28036	27973
'14	2109	1896	1351	984	1021	1004	761	709	705	1493
'15	406255	403204	301512	182339	245957	266614	267350	253298	280380	433296
'16	140741	152189	104469	42398	61723	81990	97249	127411	160618	181272
'17	83496	88334	59328	34792	56191	47590	67117	70486	74093	167205
'18	449593	460850	358814	193531	217082	236161	306699	327141	375925	437083
'19	170859	215826	169271	85551	88410	117803	153608	200743	241473	284421
'20	267014	297669	232959	113980	110802	142359	181369	189950	208991	256218
'21	593518	659330	529715	339809	328399	363803	408114	439701	484872	553808

Продовження додатку В.1

'22	492621	604732	421987	233506	289442	372653	489583	533060	587440	708247
'23	259626	286214	241860	158278	151648	167745	216177	231526	278048	340280
'24	507624	454268	482176	405694	430223	395648	420760	496603	557490	559150
'25	465153	388516	284164	225904	195205	249112	292548	284295	254386	264177
'26	884336	748012	666249	581636	448319	554590	500809	527783	395199	367864
'27	26192813	21236944	15116382	10882446	7851500	11559446	13398588	12172489	7753159	12482209
'28	273418	330744	303506	284220	305709	376931	438444	412781	296501	400537
'29	920364	759040	709255	568810	544497	609727	741403	708269	613405	779942
'30	3307942	3100812	2472769	1367034	1606956	1767339	1947013	2143147	2522805	2985069
'31	780413	816244	593039	708356	822785	1126851	973569	1197689	841504	1554435
'32	502441	517777	410282	276204	315226	359374	386900	377277	401787	490954
'33	857504	926856	709595	491179	522327	598993	711494	781303	722512	863076
'34	434780	457295	378590	254656	276662	303299	352439	370630	434704	501135
'35	145710	162324	128407	89322	95613	104605	113624	112613	122198	139074
'36	25863	25071	16395	11927	10148	10645	14196	18425	11154	22494
'37	38522	36278	27495	26386	27752	27462	29016	31332	30360	32593
'38	1299430	1305234	1029395	931067	1091830	1254822	1350194	1329905	1334573	1671353
'39	3413971	3553511	2922535	2092953	2201118	2458931	2701011	2638843	2481453	3484355
'40	1053160	1040773	712372	553249	665762	785219	857460	925755	927577	1192823
'41	100075	111997	112888	104308	128939	159015	173557	153157	141867	155295
'42	136360	128899	97449	57277	75573	86578	106048	121428	97185	139665
'43	10773	16528	12293	5803	4305	5835	5325	8442	3834	3859
'44	349255	397196	281282	139680	187448	241579	294487	297815	304728	414778
'45	14786	13033	9237	6819	7547	7277	7536	7186	8229	8882
'46	5528	5782	4172	1712	1743	1686	1874	2392	2546	2652
'47	121008	122677	117860	95371	84220	112220	128611	100058	96476	142073
'48	1575419	1684733	1102853	751998	798754	813257	923461	867514	809087	921490
'49	116189	94560	68473	30700	32322	28928	33097	35461	192777	222890

Продовження додатку В.1

'50	1871	1272	1537	2053	1183	1156	1103	723	835	873
-----	------	------	------	------	------	------	------	-----	-----	-----

'51	52345	55394	47680	42077	43097	47746	53275	46767	33504	30995
'52	185901	198782	188607	160145	148709	157144	156889	145158	132243	146418
'53	14948	15044	10999	8898	10048	10719	10213	12664	11421	17648
'54	206749	254680	204972	184951	208736	222373	279873	234499	174719	222189
'55	255541	252558	224238	176509	204630	211561	225933	208689	199757	203306
'56	153133	166438	153333	122232	123613	137339	146565	141402	180119	185024
'57	45032	49243	30680	20459	28870	37266	42359	44907	39082	48798
'58	73068	58472	54255	43320	48683	57391	63755	63271	59705	76598
'59	119967	123227	104670	86731	101142	134063	144296	155316	159403	193397
'60	129486	95872	92847	70833	86175	108473	114518	198639	223449	281152
'61	454638	380801	254291	159377	160724	185968	260658	398650	358304	443150
'62	616413	510382	293135	178939	176742	187904	242132	370319	349059	390713
'63	254612	272838	221415	158072	203367	236655	270110	354969	367240	356087
'64	757304	759889	397256	230702	251980	247276	337522	438514	403396	523583
'65	17973	16673	16609	8623	7494	9341	13940	15553	16842	22516
'66	6296	6190	6250	2616	3910	3643	4431	7772	6880	9021
'67	12105	12392	10539	6327	6026	6744	9182	11623	8749	9143
'68	337858	366532	252086	156720	186662	181684	234877	226853	213679	258818
'69	370191	362632	232659	140653	173056	177136	215025	238846	220183	252187
'70	398896	412005	315906	212604	246104	290939	316368	320388	307461	412826
'71	493403	690093	296716	71870	67315	54591	71339	94362	162586	229804
'72	2299277	2231722	1297632	685734	798500	1134230	1366642	1252553	1039531	1469847
'73	1283144	1206227	839985	522030	647207	805749	967880	1099501	820073	1096738
'74	171249	154354	79555	48013	57818	89551	105416	124482	115115	177743
'75	215840	232910	175231	107271	86690	76308	94071	83268	81735	115515
'76	490673	471904	364029	255011	274032	368610	396711	401865	376350	492137
'78	56858	33866	10778	5197	5049	12601	16240	15482	9223	9527

Продовження додатку В.1

'79	50672	49057	40907	36268	45984	73090	82661	75630	57465	90999
'80	10221	7973	5962	3177	2855	4936	4793	3929	2841	4833

'81	114874	97421	100226	66094	49587	44399	64882	58033	56591	81221
'82	253217	247431	191874	133716	157637	194058	227464	256711	252479	289861
'83	292759	273061	216308	141723	181117	206474	248470	279259	316223	395395
'84	7226765	6910562	4913611	3578204	4686129	5691054	6475933	6658112	6073414	7822545
'85	5951705	5559331	3806357	2695165	3203225	4125698	5479282	6654727	5367495	6153301
'86	998746	340297	123679	37185	81909	168532	246361	201637	101297	117271
'87	5948616	5444148	2450830	1619874	2814020	3950929	4222812	5796661	5504000	7000358
'88	107235	70395	49218	54860	50470	27152	64042	154559	113838	341453
'89	1012402	46797	24258	31719	13094	19333	20832	9912	24280	28684
'90	1186669	1061432	649985	448503	563389	761430	914786	1053756	1247807	1464541
'91	21193	21676	15735	10533	11189	13704	15885	14340	12662	18643
'92	10663	11173	7237	4791	5608	6780	9956	11426	124725	15671
'94	550093	454565	323713	162038	213184	256731	324204	372932	427904	565785
'95	335306	311811	213262	134404	192332	215275	262007	328211	331710	394846
'96	129629	126005	365239	215499	220765	247349	282301	302822	502454	396354
'97	8135	23413	8785	638	1305	764	2066	1954	3998	6473
'99	428680	369214	357490	250603	205061	342967	539219	381223	90810	269309

Складено за: [7].

Додаток Г

Таблиця Г.1.

**Український класифікатор товарів зовнішньоекономічної діяльності
(УКТ ЗЕД)**

Розділ	Товари
Розділ I (01-05)	Живі тварини; продукти тваринного походження
Розділ II (06-14)	Продукти рослинного походження
Розділ III (15)	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження
Розділ IV (16-24)	Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої і оцет; тютюн та його замітники
Розділ V (25-27)	Мінеральні продукти
Розділ VI (28-38)	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості
Розділ VII (39-40)	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; каучук, гума та вироби з них
Розділ VIII (41-43)	Шкури необроблені, шкіра вичинена, натуральне та штучне хутро та вироби з них; шорно-сідельні вироби та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)
Розділ IX (44-46)	Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля; корок та вироби з нього; вироби із соломи, альфи та інших матеріалів для плетіння; кошикові та інші плетені вироби
Розділ X (47-49)	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури; папір, картон та вироби з них
Розділ XI (50-63)	Текстильні матеріали та текстильні вироби
Розділ XII (64-67)	Взуття, головні убори, парасольки від дощу та сонця, палиці, стеки, батоги та їх частини; пір'я оброблене і вироби з нього; штучні квіти; вироби з волосся людини
Розділ XIII (68-70)	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів; керамічні вироби; скло та вироби із скла
Розділ XIV (71)	Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, метали, плаковані дорогоцінними металами, та вироби з них; біжутерія; монети
Розділ XV (72-83)	Недорогоцінні метали та вироби з них

Продовження додатку Г.1

Розділ XVI (84-85)	Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання; їх частини; звукозаписувальна та звуковідтворювальна апаратура, апаратура для запису або відтворення телевізійного зображення і звуку, їх частини та приладдя
Розділ XVII (86-89)	Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби і пов'язані з транспортом пристрої та обладнання
Розділ XVIII (90-92)	Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні, медичні або хірургічні; годинники всіх видів; музичні інструменти; їх частини та приладдя
Розділ XIX (93)	Зброя, боєприпаси; їх частини та приладдя
Розділ XX (94-96)	Різні промислові товари
Розділ XXI (97)	Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат

Складено за: [40].